«СОЦИАЛИЗМ ТОЛАМЦА ХЬАЛЪЯРА КУЛЬТУРНИ РЕВОЛЮЦИ ЧАКХЪЯККХАНЗА ЯРГЙОЛАШ ЯЦАР...

МЕХКА КУЛЬТУРА ТIЕХЬАЙИСАЧА, КВАЛИФИЦИРОВАННИ КАДРАШИ СРЕДСТВАШИ ЧIОАГГIАЦА ТОЪАШ ХИННАЧА ХАЛАЧА ХЬАЛАШКА ВIАШАГIЙОЛЛАР ПАЧЧАХЬАЛКХЕНО БЕРРИГА БАХА НАХ ЙОАЗУВ-ДЕШАР ХОВШ ХУЛГА, IИЛМЕИ КУЛЬТУРЕИ СИХХА ДЕГIАДОАГIИЛ Г А...»

(Сийлахь-йоккхача Октябрьски социалистически революце 50 шу дизара хетаяь КПСС ЦК Тезисашпара).

ДОГ ГIОЗДОАХА ХУВЦАМАШ!

Масса а мехкашкара пролетареш, вIашагIкхета!

СЕРДАЛО

(«Свет»)

Советски Союза Коммунистически парте Нохч-ГIалгIай обкома Нохч-ГIалгIай АССР Лаккхехьарча Советен Министрий Советен орган.
Орган Чечено-Ингушского обкома Коммунистической партии Советского Союза, Верховного Совета и Совета Министров Чечено-Ингушской АССР.

АРАДУВЛ 1923 ШЕРА ДЕНЗ

ШИНАРДИ, 31 ОКТЯБРЬ, 1967 шу. № 129 (4454). Мах 2 кап.

ОКТЯБРО ХЬАКХЕЛЛА

Сийлахь - боккхача Октябра ах бIаь шу... Массехк ди мара дисадац из деза Шеи хьатIакхача. Дерригa советски халкъ санна, шоай гIулакхаш, уйлаш хьамсарча юбилейна кийчо яра тIаераяь хьинаре къахьегаш ба укх деношка Нохч - ГIалгIайчен къахьегамхой. ХIанз, укх дезача деношка къаьстта чIоагIа дог доагIа хьабенача наькъага юхахьажа, карагIдаьнна гIулакхаш белгалде.

Исторически заманга диллача дукха ха яц ах бIаь шу. Цхьабакъла, цу юкъа вай мехка хинна хувцамаш аламаш цецдоахаш да. Даьхен массе миIинге гуш да тахан Октябрах хьадаьнна беркат. Паччахьа Iаьдало доалла доатталаь хинна Нохч - ГIалгIай халкъ тахан шии автономни республика, йоккха промышленности механизированни юртбоахами болаш да. Денгара денга тоалуш йоагIа вай республика коммунистически парте йоакхоца, вошал долча Советски Союза республикай новкъосталца.

Цхьа барт тайна дезал санна дахаш да вай республике тайп-тайпара къамаш. Нохч-ГIалгIай республико къаьгга хьагойт мел ниийса я ленински къаман политика. Октябро яьча эггара доархIамерча эргалонех цаI — из вай мехка хинна культурни революци я. Тахан укх номер тIа оаха кепатох цу хьакъехьа йола материалаш. Республика культура, просвещене болхлоша дувц карагIдийннача толамех.

Нохч - ГIалгIай халкъа праза никъ Октябрьски революцегара хьайолабеннаб. Паччахьа Iаьдал долча хана вIалла шии йоазув доацаш хинна халкъ хIанз чулоацам социалистически форма къамаш йола йIаьхий культура а йолаш да. Боадонна кIал даьлла нохч-гIалгIай халкъ сердалон новкъа даьккхар хьамсарча парте.

1923-ча шера 1-ча Мая гIалгIай меттала арадаьлар «Сердало» яха газет. 1925-ча шера арадаьлар нохчий меттала дола газет. Из дунеш чу эггара хьалха нохчашкеи гIалгIашкеи кхаьча кепайоазув дар.

Эггара хьалха арадаьннача «Сердало» тIа кепатехадар гIалгIай метта алфавит. Газет наьна метталарча кепайоазон хьалхара чIагарг дар.

Из Iалаьмате лоархIаме ди дар. Нохч-ГIалгIай халкъо шии культура хьакхоллара хьалхара гIа баьккхар. Лоаман юрташка ехкар школаш, вIашагIъехка йолайир ликбезаш, ликпункташ. Нохчашкеи гIалгIаштеи оарцагIдаьлар вай мехка вошал дола халкъаш, къаьстта эрсий халкъ.

ДIаихар шераш. чакхъяьлар культурни революци.

ТIаккха мишта хIанзара сурт? Саг теша хала долаш хувцаденнад гIулакх. Коммунистически партеи Советски правительстваи новкъосталца дегIайоалаяьй йоккха культура. Цу хьакъехьа вай республикера цхьайола цифраш йоалаергья вай. Юбилейни шера республика школашка дешаш миллиона дикълагIа дакъа совгIа бераш да, хIаьта царна хьехаш цхьайтта эзар совгIа хьехархо ва. Революци ялалехьа Нохч-ГIалгIайчене школашка дешаш 12,8 эзар бер мара хиннадац. хIаьта уж а бIаьхийча цаьха бераш.

Советски Iаьдал латтача шерашка республике хьайийллай шиъ лакхехьареи 13 юкъера специальни дешара заведенеш, цига дешаш ба 26 эзар кагий нахи мехкарийи. Республике вахача хIара 10 эзар сага 125 студент кхоач. хIаьта Англе — 53, Турце — 24 студент мара хилац.

ХIанз республике бахача нахах хIара кхоалагIа вола саг дешаш ва.

Республике болх беш я тайп-тайпара Iилма-тохкама институташ. Царна юкъе я Нохч-ГIалгIай меттеи, литератураи, истореи Iилма-тохкама институт.

Республика Iилма-тохкама институтийи лакхехьарча дешара заведенейи лабораторешка болх беш 1469 Iилман болхло ва, царна юкъе — 9 Iилмай доктори 221 кандидати волаш. Iилмай кандидаташта юкъе 35 кхалсаг я.

Нохч-ГIалгIайчен къахьегамхошта дукхадеза шоай драматически театраш, иллеи халхареи ансамбль. Вай артисташ шоай говзал гойташ хиннаб вошал долча республикашка, вай Даьхен столице Москве. Берригача мехка а, хIаьта иштта доазол дехьа а вовзаш ва Российски Федерацеи Нохч - ГIалгIайчени халкъа артист, тIорваьнна халхара говзанча Эсамбаев Махьмуд. Вай симфонически оркестро дехк чоалхане классически произведенеш. Тайп-тайпарча жанраех йола произведенеш язъю моттигерча композитораша.

Республике болх беш я бIаьш клубаш, культура Двореnаш, халкъа театраш, тайп-тайпара халкъа университеташ.

Боарам боацаш чIоагIа дегIаденал Октябро хьакхелла нохч-гIалгIай литература а. Тахан вай литературана йолаш я массайолча литературни жанраех йола произведенеш: стихаш, поэмаш, повесташ, романаш, драмаш, киноповесташ, иштта кхы а.

Хьанкхийнаб воаи художникаш, скульптораш.

Иштта да культурни революцех хьахинна ихьалола бакъдараш. Доккхал де йиш йолаш да вай тахан. Советий Iаьдал латтача шерашка вай республике хиннача хувцамашка хьежача, хоаттам бе дог доагIа хьамсарча парте а. Сийлахьвоккхача Ленина вай новза новкъа дахарах.

КПСС Центральни Комитето Сийлахь - йоккхача Октябрьски Социалистически революце 50 шу дизарга даьча ТIахьехаманца кхайкарал даьл:

— Литератураи искусстваи деятелаш! Лаьха айийй хьо советски искусства партийноста, народноста, идейноста байракх, эргайоахаш тоаe шоай художественни говзал, шоай беррига низаши хьинари дIатела коммунизм хьалъеш боахараштa политически, нравственни, эстетически кхетам балара!

Просвещенеи культураи болхлой! Эргайоахаш тоае халкъа образовани, наха юкъенкахьа культура!

Шеко яц Нохч-ГIалгIайчен культура фронта хIара болхлочо уж сийлен декхараш кхоачашдара ше кхо ца веш къахьегаргхилараx.

Даькъала хийла коммунизм — адамлен сийрда кхоане!

СИЙЛАХЬ - ЙОККХА Октябрьски социалистически революци! Мел дукха деннад цо вай мехка дахача дерригача халкъашта, царна юкъе цхьаккха а хIама, кхыметтел шии йоазув а доацаш, паччахьа Россе юстарча эггара тIехьайисача моттигех цаI хиннача Нохч-ГIалгIайчена а.

Йоккха промышленни центр, дуккхача доакъоех латта юрта боахам, лакха культура йола республика хиннай Нохч-ГIалгIайченах Октябра шерашка. Из дерригa а хьадаьд хьамсара Даьхе, шии халкъ бахьан долаш низ, хьинар, дерригa вахар а ца кходаш болча Советски наха.

Нохч-ГIалгIай культураи просвещенеи 50 шера хьабена сийлахьа никъ хинна доккхий хувцамаш дувцаш я юбилейна хьалхара ер номер.

Хьамзат ОСМИЕВ.

ОКТЯБРЬ

Поэма тIара

Тахан вай буьц ах бIаь шера,
Нанаc бер мо, безаш, къувсаш
Воай кулгалца хозбаь мохк,
Ха ца къовсаш, хьаьнал болх беш,
Турпал халкъо гаьне гуча
Лакхален тIа баьккха мохк.

Иштта яцар хьалха хинна
Боадон зама, биркъа зама
Цунца Iазап шорта дар
Иштта яцар тIера кхесса
Хоарцон зама, акха зама, —
Бокъо яйна зама яр.

Иштта латташ замаш яьлча,
Цкъаза ювшаш, цкъаза гIетташ
Мохк тIаьнаш тIа уттабеш,
Хувцам болаш ухар ханаш,
Доккха дуIа хьайра Россе,
Дерриг къамаш гIовттадеш...

Шоайх цхьаннега доал кхаччалца
Къастаргдоацаш кач а даха,
Къаьна, къона ши дуне
Летар тIаккха Эрсий Мехка,
Массанахьа цIи хезача
Турпалерча Питере.

Герз бе долча нахах хинна
Дийна тапгIеш гора хьийлха:
Болхлой, салтий, ахархой,
Лаба йоаца кийнаш тоххаш,
ГIапаш хьерчаш, мел хьежача
Сихха хьувза фордахой...

ТIеххьара а царна цига
Корадир из, Зимне чура
«Паччахьилгаш» Iийна цIа.
— Кулг ма хьоаде! Лийца да шо!
Долчо герзаш тхога да!

Кортош Iочудолх цу «баьрей»,
Кулгаш — урагI. Хинна дайза,
Гош мелбенна, цар ка эг.
Хьалхой хуллаш лийцар цигга.
Хьапха, тIехьа царна гонахь
Топий аьшкаш шийла къег.

Дега сатем байна бийса.
Михах форд мо, хьайна болхлой.
Йицлургьяц из бирса ха,
Дерригдуне сийрдадоаккхаш
Цу гаьнарча гIинбухехьа
Малх хьалбаьнна гIоза ха...

Керда Iаьдал эттар мехка,
Нийсхо йола халкъа Iаьдал,
Яьлар наха паргIато.
Наьха хьакъах баьккарашта
Гоама дар из, новкъа дар из,
БIарга ийккха хIама мо.

Дулха хьелха жIалеш санна,
Сатем байна, сутардаьнна
ТIахьийлхар уж оакхарий:
Уж бар тIемах човнаш хиина
Упла Россе, ер вай Даьхе,
Енъа баьхка базархой.

Деникина бIеха бандаш
Яьхка кхаьчар ГIалгIашкахьа,
Къамаьл сонта, кура деш,
Бераш, истий, къоаной боабеш,
Юрташ йоахаш, цIерах оттош,
Iаьржа туржаI уттадеш...

Тахан гIоза, маьрша дахаш
Духьал латт из, дагаух из,
Керда Iаьдал даьнна ха,
ТIемах яьга илла Даьхе
Юхадийнъеш, метта оттош
ГIор тIа белаш йийтта ха.

Цу болатал, цIерал чIоагIагI
Денал дола Корчагинар
Турпалаш мо паьтта ха,
ТIем тIа утташ, балхах боахкаш,
Къахьегачар — мехка даьша —
Даим толам баьха ха.

...Вай Октябрах укх дунеина
Ах бIаь шера даьнна беркат,
Дуне ше мо, доккха да,
Бале мел вар мукъавоаккхаш,
Бокъонцарча ирзах кхевеш
Денгар денга дебаш да...

ДЕЗА СОВГIАТ

Советски искусство дегIакхувлача дика гIулакхаш карагIдувларах, къахьегамхошта коммунистически кхетам луча хьинаре дакъа лацарах, культура учреждененка дуккхача шерашка беркате болх барах СССР Лакхехьарча Совета Президиумо 1967 шера 27 октябрерча Указаца СССР орденаши медалаши еннай искусстваи культура учрежденейи болхлой группана.

Цу даькъе Нохч-ГIалгIай АССР-е гIолла:

«ЗНАК ПОЧЕТА» ЯХА ОРДЕН

Гладких Георгий Андреевича — РСФСР заслуженни артиста, М. Ю. Лермонтова цIерагIча эрсий республикански драматически театра артиста.

«ЗА ТРУДОВУЮ ДОБЛЕСТЬ» ЯХА МЕДАЛЬ

Алиева Шуганпа Тамарена — Нохч - ГIалгIай АССР халкъа артисткана, Нуралилов Ханпаший цIерагIча Паччахьалкхен драматически театра артисткана.

ВФП ТОРЖЕСТВЕННИ АССАМБЛЕЯ ХЬАЙИЙЛЛАЙ

ЛЕНИНГРАД, 30 октябрь. (ТАСС корр.). Тахан Смольне актови зале хьайийллар Сийлахь-йоккхача Октябрьски социалистически революце 50 шу дизара хетаяь Профсоюзий Дерригдунен Федераце дунен халкъашта юкъера торжественни профсоюзни Ассамблея.

Ассамблея хьайийллар ВФП председатела Ренато Битоссе.

УНАХЦIЕНО, ХОЗАЛ

Советски Iаьдал латтача шерашка а хиннад Нохч-ГIалгIайче эзараш нах юкъебоагIа физкультурникий «эскар». Масала, 1913-ча шера Грозне 168 спортсмен мара вацар. хIаьта 1967-ча шера 86145 саг ва. 1913-ча шера ерригa а шиъ футбольни команда мара ца хиннача Грозне 1967-ча духхьала городерча клубни яхье дакъа лоацаш яр 33 команда. 1913-ча шера Грозне 6 физкультура хьехархои тренери вар. хIаьта хIанз лакхерен юкъерен образовани йола 315 саг ва из болх беш. Цул совгIа Грозне учреждененшкеи предприятешкеи физкультурникашца занятеш дIахьош ва цхьа эзар гаргга общественни инструктори тренери. В. И. Ленина хила деза аьнна хьалха мадаккхара «болата нервашии аьшка мускулаши» йолаш хьаккхувш латт коммунизм хьалъе а коммунизме яха а езаш йола тIехьe.

«Физкультурникаш» яха О. Смеркалова фотоэтюд.

КЪОНАЛО РАПОРТ ЛУ

Самардийнахьа Грозне ВЛКСМ 49 шу дизара хетаяь торжественни комсомольски собрани хилар. Политпросвещене ЦIагIа гулбелар заводашка, мехкдаьтта промыслашка, транспорте, гIишлошъеча къахьегаш бола къона болхлой, студенташ. Сийлен годовщинаца къона ноахале даькъал ювца баьхкабар революцеи. Даьй мехка тIемеи, къахьегамеи ветеранаш.

Гулбеннараша боккхача сакъердамца ладийгIар грамзаписа тIа дIаязъяьча Ильича оазага.

Собрани хьайийллар Комсомольски байракхаш хьачуяхь зале. Парте обкома секретара Х. Х. Бокова КПСС областной комитета цIерагIа сийлен латаца даькъал бувц гулбеннараш.

Собране гулбеннараштa доклад йир ВЛКСМ обкома секретара С. А. Кириллова. Къаьгга масалаш а доаладеш цо дийцар вай республика комсомольцийн кагирхойн гIулакхех лаьца.

ДЕКХАРАШ КХОАЧАШДУ

«Грозвино» объединене чуйоагIача заводий, цехий коллективаша хIанзлехьа кхоачашдаьд шIей сийна тIайийца социалистически декхараш. ХIаьта валови продукци арахецара итт бетта план 20-ча октябре кхоачашъяьй цар. Укх юхедисача цхьайтта дийнахь дIабоагIача бетта чотах арахецаргья эзараш сомий мах продукци.

Объединене болхлоша къовсам лоаттабу арахецача продукцега дIабода мах лохбара, цун дикал лакха хилийтара. Арахецача продукцега дIабода мах лохбарах уйх шера паччахьалкхенна кходаьд 147 эзар сом.

Крекингистий инициатива хьал а лаьца, пхе шера план ханал хьалха кхоачашъяра кхы а дикагIа къахьега лерхI дIахо йодача хана. Къаьстта дика къахьег Кортоев Жабраили Круглов Георгийи керте латтача чхьагIар доаккхача заводий коллективаша. Цар хьоккхамаш кхы а лакхагIа да.

Б. ДОТМАРЗИЕВ.

ПЯТИЛЕТКА — ХАНАЛ ХЬАЛХА

КПСС ЦЕНТРАЛЬНИ КОМИТЕТАГА, СССР ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТА ПРЕЗИДИУМАГА, СССР МИНИСТРИЙ СОВЕТАГА, ВЦСПС-ага

Оаха, КПСС XXIII-ча съезда цIерагIча Грозненски крекинг-завода болхлоша, инженерно - технически болхлоша, гIулакхерча наха, чIоагIа дегаш гIоздаьнна тIайийцар Сийлахь - боккхача Октябра 50 шу дизара сийна лелаяьча социалистически яхьа итогех тха коллективана КПСС ЦК, СССР Лакхехьарча Совета Президиума, СССР Министрий Совета, ВЦСПС памятни байракх ялараx бола хоам.

Тхоай къахьегама иштта лакха мах барак дег тIара баркал оал оаха партенеи правительствинеи.

Мехка халкъа боахам дегIабоалабаре хьалхарча пятилетка кердача гIирсех цаI я Грозненски крекинг-завод. Укх шера 40 шу дизад цун. Цу дIаяхача хана заводе эргайоахаш тоевш хьаенай мехкдаьтта чакхдахара техника, хьалкхийнай технологий опытни кадраш.

Грозне Iилмахошцеи проектировщикашцеи цхьана творчески къа а хьегаш тха заводе Советски Союзе эггара хьалха кийч а яь, караерзаяьй лелаш йолча алюмо - селикатни катализатора тIа мехкдаьтта бедалах катализатораши каталитически крекинги хьаду керда процессаш. Цо новкъостал даьд керда процессаш Нохч-ГIалгIай чуи мехка кхыча районашкеи дегIаккувлара.

ВорхI шера план ханал 114 ди хьалха кхоачашъяьй завода коллективо. Планал совгIа итташ миллионаш сома мах мотори доагори кхийола продукции кхаьчай мехкага. Установкашта реконструкци яра чотах ворхI шера мехкдаьтта чакхдахара боарам 10-зза лакхбеннаб, дизельни доагор даккхара — 8-зза, мехкдаьтта химена бедал яккхара — 3-зза, мехкдаьтта сийрда продукташ — 78 процент. Къахьегама овсарле 73,3 процент лакхъеннай.

Завода коллективо шерагара шерага къахьегама лакха хьокхамаш довх, 8 квартале хьалхара моттиг лелаю Еррийсоюзни социалистически яхье.

Пятилетка хьалхарча шерен кIс беттан бедала крекингировани яра боарам планахчул 5,3 проценти мехкдаьтта чакхдахара боарам 7,1 проценти лакхбеннаб. Мехкдаьтта сийрда продукташ 6 процент дукхагIа хьаю, валовни товарни продукци — 4,4 а 4,2 а процент. Къахьегамо овсарле 4,6 процент лакхъяьй. Продукци хьаяргa дIабода мах лохбареи средсташ кхоареи чотах 1 миллиони 118 эзарий сома пайда баьб.

Уж дика итогаш — болхлошеи специалисташеи, рационализатораша а производства новатораша а шоай хьинар ца кходеш къахьегарах, партийни, профсоюзни, комсомольски организацейн боахама кадрийн организаторски а кхетама а болх чIоагIбарах хьахиннар.

Юбилейни яхь лелаеча юкъа шерденнад коммунистически къахьегама ударникий мугIараш. Сийлахь - боккхача Октябра башха-дика производственни совгIаташ кийчдаьд боккхагIа болча операторий Социалистически Къахьегама Турпала Алексей Сергеевич Клепова, Василий Борисович Удалова, Мучтаба Усаинович Шаюкова, Виктор Алексеевич Сенотова, Нина Михайловна Будгера, Иван Лаврентьевич Захарова, дуккхача кхычар бригадаша.

Завода памятни байракх хьожаяр — из тха коллектива меттел, «Грознефтехимзаводы» яхача объединене берригача мехкдаьтта чакхдоахарий а балха лакха мах бар да.

Сийлахь совгIато деrаш гIоздаьха долча оаха доккхал деши бокххача бехктокхаме лоархIаши къахьегама вахте а этта, керда толамаш доахаргда.

Тхоай кхоачамаши торонаши лархIа а лаьрхIаь, оаха социалистически яхь йолаяьй пхе шера план ханал хьалха кхоачашъяра. Пхе шера план 1970 шера 7-гIа ноябрь хьатIакхачалехьа кхоачашъе а дуккха миллионаш сома маьха валови продукци кхы тIа а яккха а лаьрхIад.

Планированеи экономически стимулированеи кердача система тIа довлара Iилман ларда тIа вIаштIехьбаьккха къахьегам шерра юкъекхахьара, процессашта автоматизации механизации яра чотах къахьегама овсарле планахчул 5 процент лакхъе а планал совгIа 1600 эзар сома пайда бе а лаьрхIад.

КПСС Центральни Комитета, СССР Лакхехьарча Совета Президиума, СССР Министрий Совета, ВЦСПС-а дош лу оаха крекингисташеи берригача грозненски мехкдаьтта чакхдоахарашеи партийни организацей кулгалца, деза совгIат далара жоп а луш, яхье дIахо а толамаш доахаргхиларах. Къахьегама кердача толамашца накъагIоргда тхо Владимир Ильич Ленин ваьча дийнехьа денз 100 шу дизара.

Массава раьза а волаш 1967 шера 27-ча октябре тIаийцад «Грознефтехимзаводы» яхача объединене грозненски мехкдаьтта чакхдоахарийи мехкдаьтта химикийи торжественни собране.

ВСЕЛЕННИ КАРАЕРЗАЯРА КЕРДА ЭТАП

«ВЕНЕРА-4» ЯХАЧОА ХЕТАЯЬ ПРЕСС-КОНФЕРЕНЦИ

Советски Iилман Iалаьмате йоккха котало — «Венера-4» яха автоматически станци гаьнарча миштай ца ховча планета тIа Iойоссаяра вай мехка Iилмахоша хетаяьй дерригача къахьегама адамлен шIейна — Сийлахь-йоккхача Октябрьски социалистически революце 50 шу дизара.

30 октябре СССР Iилмай Академе, СССР кхыча мехкашцарча гIулакхий Министерства, СССР Министрий Советерча доазол дехьарча мехкашцарча культурни бувзамашта йолча Комитето советски а кхыча мехкий а журналисташта «Венера-4» яхача автоматически станци хьалъяхийтара хетаяь пресс-конференци йир.

Пресс-конференци хьайийллар СССР Iилмай Академе президента академика М. В. Келдыша.

(ТАСС).

СССР ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТА ПРЕЗИДИУМЕ

1967 шера 28-ча октябрерча указаца СССР Лакхехьарча Совета Президиумо СССР орденаши медалаши еннай Сийлахь-йоккхача Октябрьски социалистически революцеи граждански тIем тIеи дикагIа дакъа лаьцача 128.657 сага. СовгIаташ деннараштa юкъе ба къаьна большевикаш, хьалха хинна цIегвардейцаш, Шеча Эскарен ТIема-Форда Флотен бIухой, командираш, политболхлой, цIе партизанаш, партийни, советски, комсомольски органий, ревкомий, ВЧК, миллице болхлой, къаьсттача гIулакхашта лаьрхIа долча эскара доакъой продотрядий бIухой, 1917—1922 шерашка Советски Iаьдал оттадара лоаттабаьча къовсаме дукхагIа белгалбаьнна кхыбола нах.

* * *

1967 шера 28-ча октябрерча указаца СССР Лакхехьарча Совета Президиумо Сийлахь-йоккхача Октябрьски социалистически революце, граждански тIем тIа, 1917—1922 шерашка Советски Iаьдал оттадеча хьинаре дакъа лацарахи Сийлахь-боккхача Октябра 50 шу дизарца дувзаденнеи СССР орденаши медалаши еннай социалистически мехкий 3363 гражданина.

Сийлахь-йоккхача Октябрьски социалистически революце 50 шу дизарца дувзаденна а революцеи граждански тIем тIеи Советски Iаьдалгахьа а баьнна хьинаре дакъа лацарах а, хIаьта иштта Советски республика лораяра боламе дакъа лацарах а 1967 шера 28-ча октябрерча Указаца СССР Лакхехьарча Совета Президиумо СССР орденаши медалаши еннай Австре, Инде, Итале, Финлянде, Франце, Германе Федеративни Республика, Малхбузехьарча Берлина 46 гражданина.

* * *

Советски литература дегIадоаладара даькъе дика гIулакхаш карагIдувларахи къахьегамхошта коммунистически кхетам луча хьинаре дакъа лацарахи СССР Лакхехьарча Совета Президиумо 1967 шера 28-ча октябрерча Указаца СССР орденаши медалаши еннай советски литература деятелий группана.

Ленина орден еннай: прозаика А. С. Абсалямовна, поэтессайна О. Ф. Берггольца, прозаика А. В. Головко, прозаика О. Гончара, поэти прозаики волча Н. М. Грибачевна, прозаики драматурги волча И. Д. Гурскена, прозаика Х. Девчевна, прозаика М. А. Ибрагимовна, поэта М. В. Исаковскена, поэта М. Карима, прозаика В. М. Кожевниковна, прозаика В. П. Козаченкона, прозаика В. А. Кочетовна, прозаики драматурги волча Г. Мустафина, прозаика Б. Н. Полевойна (Камповна), поэта А. А. Прокофьевна, критика Б. С. Рюриковна, прозаика К. Ф. Седых, поэти прозаики волча Ю. Смуула, прозаика Л. С. Соболевна, поэти драматурги волча А. В. Сафроновна, прозаика М. А. Стельмаха, поэта А. А. Сурковна, поэта М. Танка, поэта А. Т. Твардовскена, поэта Н. Н. Ушаковна, прозаики критики волча А. Б. Чаковскена, поэта С. П. Шипачевна.

Къахьегама Цеча Байракха орден еннай 67 сага, «Знак почета» яха орден — 62, «За трудовую доблесть» яха медаль — 17, «За трудовое отличие» яха медаль — 8 сага.

1967 ШЕРАРА ЛЕНИНСКИ КОМСОМОЛА ПРЕМЕШ

Литератураи искусстваи произведенех 1967 шерара Ленински комсомола премеш хьожаяьй ВЛКСМ ЦК бюрос лауреата дипломи медали а луш: киноактера **А. В. Баталовна** — «Дорогой мой человек», «Летят журавли», «Девять дней одного года» яхача а кхыча а кинофильмашка советски къонача сага образ хьакхолларах; **Д. М. Гнатюка**, операи балетеи Киевски театра солиста,—концертно-исполнительски гIулакхаш дарахи советски иллена хьинаре пропаганда ярахи; скульптура **Л. Н. Головницкена** — «Орленок» яха скульптура — комсомольцашта — Урале Октябрьски революцеи граждански тIемеи турпалашта вамятник дарах; художника **Г. Э. Кроллиса** — советски кагирхоех дуккха графически балхаш дарах; иллеи халхареи Московски городской пионерий Двореца ансамбла кулгалхочоа **В. С. Локтевна** — кхувш йоагIача тIехьенна эстетически кхетам луш боккха болх барах; поэта **Олжас Сулеймановна** — «Доброе время восхода» яха стихай книжка яздарах; композитора **Микис Теодоракиса** (Греция) — угнетателашта, фашизмана духьала, машари дикагIа йола кхоанеи бахьан долаш къовсам лоаттабара кагирхой тIахьехаш дола къонахчалеи паргIатони иллеш дахарах; скрипача **В. В. Третьяковна**, Московски паччахьалкхен консерваторе студента, — дунен халкъашта юкъерчеи еррийсоюзни конкурсашка концертно-исполнительски гIулакхаши лакха говзали гойтарах; композитора **М. Филипп Жераевна**, поэта **Жан Дрежака** (Франция) — Сийлахь йоккхача Октябрьски социалистически революце 50 шу дизара хетадаь «Октябрь» яха илли даккхарах а хIаьта иштта паргIатони машари бахьан долаш французски къахьегамхоша лоаттабеча къовсамах лаьца дуккха иллеш яздарах а; **Белоруссе Ленински комсомола цIерагIча Брестски областной драматически театра** — «Брестская крепость» яха спектакль бахьан долаш; **«Бахор»** яхача халкъа халхара Узбекски Паччахьалкхен ансамбла — концертно-исполнительски гIулакхаш бахьан долаши советски искусствана пропаганда ярахи.

(ТАСС).

КХОАЧАШХИННАД ХАЛКЪА ДАГАДАЬЛЛАР

ГАРГАКХОАЧАШ латт Сийлахь-йоккхача Октябрьски социалистически революце 50 шу дуза ди. Патриотически уйлаш а къахьегама хьинар а чIоагIа айденна накъадода советски халкъ ший хьамсарча юбилейна. Ах бIаь шера ший экономикей культурей дегIаахара итогаш ю укх шера вай халкъо.

Мехка экономика айярца цхьана вай партеи правительстваи, керттерча дехкарех цаI а лоархIаш, массала а увттадаьд къахьегамхой сердалонах, образованех, адамий культурана карагI мел даьннарех кхебара декхар. Ленински парте хьаькъалера политика бахьан долаш вай мехка чакхъяьккхай йизза йола культурни революци.

СССР ерригача экономиканеи культуранеи юкъе толаме дегIаух Нохч-ГIалгIай экономикеи культуреи а. Из къаьгга хьахьокх цунах дегIаена промышленность, дуккхача доакъоех латта юрта боахам, лакха культура йола республика а хилар.

Октябрьски революци ялалехьа паччахьа Россе юстарча эггара тIехьайисача моттигех цаI яр Нохч-ГIалгIайче, цун халкъашта тIалаттар паччахьа Iаьдалгахьарей помещикашкахьарей, хIаьта иштта шейхашкахьара, моллашкахьара къиза Iазаш.

Паччахьа правительства шийна ховшшехьа а боадане лоаттабаьб нохчийи гIалгIайи. Края бюджетах просвещенега дIаахийтар 2 процентал кIезигагIа дар, бахача наьха хIара сага сих лоархIаш 20 кепиг мара дахийтацар. Бахача наха юкъе йоазув-дешар ховш маIача нахах 4,9 процент, кхалнахах 0,2 процент мара бацар. Шийн йоазув дацар халкъа. Цхьаккха тайпа культурно-просветительни учреждениеш искусства учрежденеши яцар Нохч-ГIалгIай чу. Театр, клуб, библиотека, кино яхараш санна дола дешаш кхыметтел халкъа довзаш а дацар.

Нохчаштеи гIалгIаштеи лаьрхIа школаш ерригаш а пхиъ мара яцар, цига а дешаш, керттерча даькъе, моллай, купеций, помещикий бераш дар. Къахьегача халкъа бераш образованега бода никъ дIакъайла бар. Иттанел совгIа нохчашхеи гIалгIашхеи бола хьехархой бацар Нохч-ГIалгIай чу.

Октябрьски революци котъялар бахьан долаш Къилбаседа Кавказе йоккха промышленни центр а хинна дIаэттай Нохч-ГIалгIайче.

Республика къорта ба мехкдаьттаи химически промышленность. ЛоархIаме хувцамаш хиннад юрта боахаме. Хьалха тIехьабиса, кагийча доакъошта бекъабенна хинна из дуккха товар тела социалистически производство а хинна дIаэттаб.

Къаьстта чIоагIа гIадлуг вай культурни фронте оьлангара денз хиннача эргалонаша. Октябра сердалоно дикача оагIорахьара аьча влиянех, мадарра аьлча, культурни революци хиннай Нохч-ГIалгIай чу. Йоазув-дешар ца харгареи культура ца хиларгареи формах къаман а чулоацамах социалистически а йолча эггара хьалхалаттача культурага кхоачашбоккха гIа баьккхаб вай республика халкъаша 50 шера. ХIанз республике я 464 общеобразовательни школа, болх бечеи юртарчеи кагирхой 89 школа. Массе тайпа дешарца чулаьцав республике бахача нахах 300 эзар совгIа саг, царна хьехаш 11 эзар хьехархо ва. Берригаш а йоазув-дешар ховш бола республика а хинна дIаэттай вай Нохч-ГIалгIайче. Республике я 1000 совгIа клуб, культура цIенош, библиотекаш, киноустановкаш, кхоъ профессиональни театр, иллеи халхареи паччахьалкхеи ансамбль, симфонически оркестр, филармони, 15 халкъа театри халкъа ансамбли, 50 эзар совгIа самодеятельни искусства артисташ.

Искусстваи культураи болхлой массаза а шоашкара доаггIаш дола дакъа лоацаш хиннаб коммунизм хьалъяра гIулакха юкъе, республика къахьегамхой хьалкхебеча вай партена новкъостал а деш. Вай республика культураи искусстваи болхлоша дика къахьийгад юбилейни шера. Лакхача художественни боараме чакхдаьккхад 50 эзар совгIча халкъа талантаца дакъа лаьца художественни самодеятельноста хьажар. Царех дикагIчар шоай говзал гайтар Ростов-на-Дону а вай Даьхен столице — Москве а хиннача хьажарашка. Шаьхкача хана зрителий дегашка латтаргья москвичаша безаме тIайица. Кремлерча съездаш хулча зале Нажай-Юрта халкъа ансамбло яь выступленеш. Самодеятельни искусства иттаи коллективашта а артисташта а Нохч-ГIалгIай АССР, РСФСР, СССР хьажара Лауреатий дипломаш еннай.

Укх шера чакхдаьхача хьажараша, клубаша, культура цIеноша, библиотекаша, памятникаш лорадеш баьча балхо дикка айдир цар хьинар къахьегамхошта культурни гIулакх дара даькъе. Юбилейни шера ерригача республике чакхдаьхад къахьегама, доттагIала цIейш, тематически сайренаш, цIи хезача нахацара вIашагIкхетараш. Гаьнача юрташка а хьайбаш леладеча гаьнарча даьгIенашка а, къахьегамхошта гIулакх дара вIашагIъехка автопоездаш яр изобретательни прикладнойи искусства выставкаш увттаьй, Октябра 50 шу дизара хетаяь тематически выставкаш увттаьй. Цу ерригача мероприятешца гIулакх даьд республика бIаь эзар къахьегамхочо. Шеко яц, цу мероприятеша къахьегамхошта кхетам барара, тIайица юбилейни декхараш кхоачашде уж оарцагIбахара, халкъашта юкъера интернациональни доттагIал чIоагIдара доккха новкъостал даь хиларах. Халкъашта юкъера доттагIал къаьгга хьахьокхаш дар Къилбаседа Кавказа вежарашка йолча республикай искусствои литературеи юбилейни шера вIаши гойтар. Иштта уж гойтар бахьан долаш вIаши кхы а дикагIа дайзар вай, чIоагIагIа хилар вайна юкъера доттагIал, опыт вIаши дIа-юха эцарца йIаьхий хилар вай творчески организацеш. Октябра юбилейна даха доаггIача тайпара накъадахара хетадаь дар хIара концерт, спектакль, вIаши гойтараш, фестивалаш. Алхха юрташка 938 концерти спектакли оттаьй, 200 эзар совгIча зрителагIулакх даьд профессиональни искусства болхлоша укх шера 9 бетта. Юбилейна цар кийчъяьй керда спектаклаш, концертни программаш, толаме дIайоланьй керда юбилейни сезон. Вай зрителашка йиш хургья 1-ча ноябре денз 9-ча ноябре кхаччалца республика театрашкеи концертни залашкеи дикагIа йола спектаклаши концертни программаши гойтача декаде, хIаьта вай музеий залашка юбилейни выставкаш хургья Октябра 50 шу дизара хетаяь.

Искусства болхлойи культурно-просветительни учреждениеш массаза а накъабаьнна болхаш ба, керда формаш лехаш, карагIдаьннача кхоачамбий Iац уж, цудухьа из ба наха коммунистически кхетам балара гIулакха шоаш чакхдоаха гIулакхаш кхы а дукхагIа дебадари айдари духьа, политическии боахамеи декхараш кхоачашдеча вай парте хьинареи тешамеи гIонча хилар духьа цар шоай низ мел кхоачар дергхиларах бола тешам.

В. ТАТАЕВ,
Нохч-ГIалгIай АССР культура министр.

ХЬА КЪОНГАШ ДА ТХО, ХЬЕХАРХО

43 шу хьалхагIа город Владикавказе (Орджоникидзе) хIанз медицински институт чуйолча здане чу хьайийллар цу хана лакхерей лохерей кийчон ши группа а йолаш йола ГIалгIай педтехникум. Эггара хьалха цу техникуме деша дIачуийца нах шоай кийчонга, ханашка, кхыча белгалонашка диллача бе-бе бар. Уж берригаш а гIалгIай, керттерча даькъе мугIарерча ахархой бераш дар.

Дунеи граждански тIемаша бохабаь боахам юхаметта а оттабаь. Советски Iаьдал керда вахар хьалделаденна ха яр из. Цу хана боарам боацаш йоккхий халонаш лоаш вай мохк боллашехьа а. Дешараи вахараи эшаш мел дола хьалаш Iалашдаь дар тхона.

Шийн декхарех дика лоархIаеш яр тха хинна педагогически коллектив. Цу хана дуккха шераш дIадахад, цхьабакъда, эггара хьалха из техникум йистеяьккхача тхона дика дагайоагIа цхьаккха хало ца а къовсаш шийн беррига низ а знанеш а тхона — лоамарой бераша хьехам балара дIалуш хинна из коллектив, цудухьа тахан цунна дег тIара баркал а оал.

Цу коллектива кулгалдеш вар завуч Карпов Владимир Максимович — гор. Владикавказе дикагIа болча математикех цаI, дуккхача математически учебникий автор. Цу коллектива члеташ бар преподавателаш: хIанз Орджоникидзе яхаш йола эрсий мотти литературеи хьехаш хинна Абрамова Виктория Константиновна, естествознании химии хьехаш хинна Тюрин Семен Иванович, гIалгIай мотт хьийха Беков Тембот, языкознани хьехаш хинна Мальсагов Дошалкъа, географи хьехаш хинна дуккха географически карташи учебникаши увттадаь Ермаков, физкультура хьийха Мальсагов Орцхо, кхыбараш.

Царех хIаранех дувца дукха дика хIамаш дар, цхьабакъда, тахан дувца безам ба са массане а цу коллектива юкъе дикагIа лоархIаш, къоабалъяь тIайийцача, алхха цун цхьане мара вIаштIехьаргдоацача тайпара хIаране дагардар кхета а деш. Барт тайна цхьа дезал санна из коллектив кхотаяь лоаттае хайгача тхоай езача Виктория Константиновнах.

Эггара хьалха цу техникуме деша дIадоладеннача тхона дукха шийдега йIовхал еннай цо... ДIаювпа хала да цун педагогически говзал. АьрдагIа лелара тIера бола нах тхона юкъе боллашехьа, цун урокаш тIа саг харцахьа ваьнна цхьаккха моттиг дагаягIац сона. Урок цо дIайоланрица Iимад йоацаш дужар классе гIар-тата. Виктория Константиновнайна ховра сакъердамеи оаха дика кхетаергйолча наькъацеи ший знанеш тхона хьаяла, эрсий классически литературах тха безам болийта. Цунна эггара дукхагIа везаш хинна писатель А. С. Пушкин вар, цун дуккха произведенеш дагахьа ховра цунна. Юххье денз чакхъяьлална дагахьа ешар цо «Евгений Онегин» яха Пушкина йоккха произведени. Иштта дика ховра М. Ю. Лермонтова яраш а.

ДагадоагIа сона цу хана тхоай теркам мел чIоагIа тIаэззар Виктория Константиновнас йийшача «Мцыри» яхача цун произведене.

ДуIа санна дешар оаха цо ший дег чура бала кодабеш йола моттигаш. Оаха, доккхал а деш, тхоай кхоаччара саг лаьрхIа ца Iеш, тхоай вошеи доттагIеи а лоархIар Мцырех.

Ала доагIа гIалгIай цIи хезача поэтий, писателий Озиев Салмана, Озиев Ахьмада, Базоркин Идриса, Осмиев Хьамзата Зязиков Бахьаудина, Муталиев Хьажбийкара, Яндиев Джамалдина, Хашагульгов Махьмада, дегашка эггара хьалха литературни творчестваи поэтически говзалеи сийг божабаьр Виктория Константиновна хилар. Из яр художественни литературах цар безам болийтар. Из яр, ший берий йоакхо еча напас санна, уж кийчбаьр.

Цхьабакъда, цунна карагIдаьннача эггара дикагIа долча хIамаех цаI дар, тхо — бе-бе дола бераш цхьана кхота а даь, цу техникума чуеннадеча а из йистеяккхалца тхо дIадига а цунна мега хилар.

Даим цо баьча хьехамах техникумерча дешарах ца доалаш дисар тхо. Юххьанца деша вахача хана сай зIамигалца сакхетам ца хиларах аьрдагIа делаш хинна со се а техникумера дIавоаккхачар висар Виктория Константиновна наьна йоакхонца оарцагIъялар бахьан долаш. Иштта тхоашца дика хиларах хIанз а сий деши лоархIаши да тхо тхоай хьехархо. Могаш а йолаш дукха яхийла хьо Виктория Константиновна.

С. ПЛИЕВ.

НОХЧ-ГIАЛГIАЙ МУЗЫКАХ

НОХЧ - ГIАЛГIАЙ музыкальни культура дегIаяра никъ чIоагIа чоалхане ба. Сийлахь-йоккха Октябрьски социалистически революци хилалехьа шоай меттала йоазув а мича хиннад нохчийи гIалгIайи-м, хIаьта музыкантехи профессионалехи фу дувцаргда тIаккха. Цхьабакъда халкъ моллагIча хьалашка дахе а цун ший музыкальни культура хул, хIана аьлча халкъ, къам культурни дегIаахара йола цунах хьакъоастаде йиш йоаца дакъа да музыка.

Дукха ха я нохчийн гIалгIайн музыкальни культура йола, бакъда из хиннай халкъа багахбувцамца. Халкъо вIашагIа а дийхкад, оалаш а хиннад вахара массе а оагIонах лаьца дола иллеш вахара хьалкъах, безамах, гIайгIах дола иллеш. Ерригаш хIана яц аьнна исторически событеш ювц халкъо арадоахача иллеш тIа. Даьшкара тIехьенга а дувлаш хьадоагIа уж иллеш.

Керда зама — социализма зама — дIайолалушехьа а чIоаггIа дегIа а йоагIаш лакхъяла йолалу халкъий искусство.

Нохч-ГIалгIай музыкальни фольклоро шийна тIаозар советски композиторий болхка теркам. Цу композиторий цIераш йоах вай тахан дика а хеташ. 20-ча шерашка вай музыкальни фольклор гулъеш а из миштай хьожаш а вар Александр Давиденко. Цо дукха болх баьб цу даькъе. Фортепьянаца доаккхаргдолаш 30 илли тIадола сборники 4 даькъах латта «Нохчий халкъа темаех йола сюитеи» араьккхар цо. Уж шакхе а Москве араьлар, хIаьта сюита Ерригсоюзни радио чу гIолла йоаккхаш я.

Профессиональни музыкальни культура лакхъеча доккха дакъа лаьцад Георгий Мепурнова. Цо вIашагIтехар Нохч-ГIалгIай халкъа инструментий оркестр. Цо хьаьь а оригинальни произведенеш а. Царна юкъе Шерипов Асланбека хетаяь «Нохчийчен турпала поэма», «Лоамарой халхар» яхараш а кхыраш а йолаш. Уж шоай тайпара, а къаман колорит йолаш а произведенеш я, йоккха фонтазии вертуозности а йолаш.

Дукха къахьийгад Н. С. Речменске нохчийн гIалгIайн ашараш гулъеши уж дIаязъеши. Йоккха творчески уйла тIаяхийтар нохч-гIалгIай фольклора композитораша Шапошникова, Колесникова, Александрова.

Къаьстта чIоагIа дегIаенай нохч-гIалгIай музыкальни культура укх тIеххьарча шерашка, музыка массадолча лостамашка а даьхош. ЧIоагIа яьржа а дукха нах чулаьца а я художественни самодеятельность. Цунна тешал ду юрташка, районашка, республике хулача хьажараша.

Из гIадвугаш хIама да. Цо тешал ду профессиональни музыкальни искусство наха дукха езаш хилара. Художественни самодеятельноста юкъе декъа лоацаш хинна кагий нахи мехкарийи хIанз музыкальни училище дешаш ба. Дукха кагирхой ба из училище чахх а яьккха хIанз республика районашка болх беш а.

Хьахиннаб дуккха композитораш, методисташ. Цар иллеш шерра даьржаи дуккхача наха довзаши да. Уж ба Дагаев Валид, Магомедов Султан, Хамхоев Ахьмад, Ганаев Оалхазар, Эдильсултанов ШитIа, кхыбараш. Цар иллеш халкъа иллеш а хинна дIаэттад. Боккха муам болаш, сага дега чу дувшаш, кхехка, денал дола къонал йолаш, низ бола къаман колорит йолаш доландаь дезаденнад уж наха. Уж да В. Дагаева «Кагирхой илли», «Ха», С. Магомедова «Наьна оаз», А. Хамхоева «Ленинах дола илли», «Хоза беш», О. Ганаева «Даьхе», Ш. Эдильсултанова «Илли — лезгинка» яха иллеш. Илле жанра тIа дукха болх бу Александр Халебске, Шахбулатов Iаднана, Цугаев Супьяна.

Массехк дош аргда аз иллеш доахарех а. Дагаев Валид методист а ше илли оалаш а ва. Сабаре, дижа, тайжа эмоциональность йолаш оал цо илли. Методист а илли оалаш а волча Магомедов Султана доаха иллеш лирически юмористически лостам болаш да.

Нохч-ГIалгIай филармоне солисташ болча Буркаев Мовладеи Барахоев Мустафаси иллеш доах профессиональни говзал, маргIала артистизм йолаш. Сага дег чу дувшаргдолаш оал цар шоай иллеш.

Дикача лостаме йийрза дегIайоагIа нохч-гIалгIай профессиональни симфонически музыка а. Укхаза тайп-тайпара йола жанраш я: зIамига пьесаш, сюиташ, увертюраш, симфонически поэмаш, симфонеш. Цу симфонически оркестра репертуаре я Бексултанов Iумара «Са даьй мохк», «Рамар», «Лоамаша дувцар» яха симфонически поэмаш, увертюра, Борис Штапера нохчийи гIалгIайи темаех йола «Симфониэтта», Юрий Бирюкова «Вайнаьха симфони», кхыяраш.

Дика дегIайоагIа романса жанр а. Композитора Бирюкова хьаяьй вай поэтий стихаех язъяь романсаш. Царех я Яндиев Жамалдий «Баьрий», «Лейла», Сулаев Мохьмада «Морхаш» яха стихаех язъяь романсаш. Димаев СаIида яьзъяьй Ахматова Раисай стихаех романсаш.

Нийсача новкъа яьнна, дIахьалхашка гIа боахаш накъайода ше кхеллача Сийлахь-боккхача Октябра юбилейна нохч-гIалгIай музыкальни искусство.

У. БЕКСУЛТАНОВ,
композитор, Нохч-ГIалгIай филармоне художественни кулгалхо.

«Бож-Iаьлий эшар». Зрителашта чIоагIа дукхавезаенна ва цу спектакла керттера (Бож-Iаьлий) роль ловзаеш вола артист М. Давлетмирзоев. Из ва Х. Нурадилова цIерагIча театра дикагIчарех лоархIаш вола артист. Цун талант гучайоал укх спектаклашка по ловзаеча керттерча ролех: Шиллера «Тийша болхи безами» (Фердинанд), И. Базоркина «Бежаман наькъаш» (Аьдилгири), С. Бадуева «ПаьтIамат» (Мусост), А. Хамидова «Совдати Дауди» (Дауд), М. Ю. Лермонтова «Бэла» (Печорин).

Октябра юбилейна хетаяь А. Хамидова язъяьча «Боаргбоацараш» яхача кердача спектакле эскадрона парторга (Гнездиков) роль ловзаю Давлетмирзоева. Укх деношка цу спектакла премьерага хьажа вIаштIехьаргда вай республика зрителий.

Сурта тIа: «Тийша болхи безами» яхача спектакла тIара сцена.

Н. Кобиашвиле сурт.

Зайндин МУТАЛИБОВ.

Гурахьа яьнна бIаьсти

Асарца чувхаеш гIа-буц а дожош,
Ха шеллу гурахьа—из ца ховш малав?
Мух хьекхаш, ткъов елхаш, наькъаш а дохош,
Нхайкхар ду гуйрано: «Кийчлелаш Iанга!»
Ховш да из: Iа доагIа гуйре дIаяьлча,
ХIаьта Iан оамал я кIай киси дувхаш...
Цкъа гурахь яьннача бIаьстенах лаьца
Цхьа хабар да хезаш вайнаха дувцаш.
Дувц халкъо: тха лоамий бирсача мехка
Цу хана гаьннара хьахезар санна
ГIар-тата, ер дуне кхеллача денз хьа,
Дувца а хезадац цул хьалха тхона.
Нева-хи бердашка белгало лувцаш,
Хьалдарий Iаьдала меттахьа хьежош
Яьнна топ хиннаяр гIар-тата ийккхар,
Хьарам хьакъ диарий гарре ка оагош.
Цу бийсан из шелал юрташка кхоачош
Лоа дар лоамашка, чоалпаш мо делхаш.
Iуйренца малхбоеш... зизашца къоарзъеш
Эттар хьо, са Даьй-мохк, бIаьстено ихоалаш.
Цу лоамий довкъашка йоргIа дой хехкаш
Ма масса хьувзар-кха тоабенна баьреш.
ТIаккха цар. ЦIе байракх хьалха лувцаш
Яьннача бIаьстенах дувцар нах кхетош.
ТкъоалагIча бIаьшерех вурийтта доалаш
Кхаьчар из, хеарцонна бирса герз теха,
ЦIе бIаьсти — тха юрташ сердалга йоахаш,
Iазапий заманна Iаьржа чурт дегIа.
Тоаенна бIаьсти я шерра ткъам боаржош:
КIи кхашка, лоамашка гIоза цIей деэдеш,
Машара беркатах адамаш кхедеш,
Вай заман идейца ер дуне чIоагIдеш...

ГIалгIай меттала яьккхар **Хьамзат ОСМИЕВ.**

ВАХАРА ХЬАЛАШ ТОАЛУ

Вахара хьал-торо, культурно-бытовой хьалаш дIахо тоадара лоархIаме хилар тха района къахьегамхошта юбилейни шу. Юртсоветаша, промышленни предприятеша, колхозаша дукха къахьийгад цу даькъе.

Октябра цIей кердача клубе дездергда Ново-Щедрински станица бахархоша. Кердача культура ЦIагIа ю шоай мероприятеш Червленски станица юртхоша. Уж гIишлош хьалъяьй «Червленский» «Коминтерн» яхача колхозаша. Культфонда чотах механизированни хьун боахамо Парабич яхача поселке хьалйир керда клуб. Ши бIаь саг чухоашаш я цун зрительни зал, шера экран йолаш я киноустановка, кружокашта лаьрхIа къаьста цIенош да. Цу чу я поселка библиотека а.

Октябра 50 шу дузача денна хетаяь торжественни сайре ярца хьаелалургья Харьковски хутора къахьегамхошта Кирова цIерагIча колхозо хьалъяь клуб. Iалаьмате хоза, паргIата, сийрда гIишло я из. Йоккха зрительни зал кийчъяьй хIанзарча хана мебелаца, доккхача цIагIа дIакийсъеннай юрта библиотека. Городерчул бе-башха яц киноустановка: укхаза хьокха йиш я шерача экрана лаьрхIа дола фильмаш а.

Юбилейни шера дика йоакхо яьй районе дешархой а. «Червленскийи» Кирова цIерагIчеи колхозаша хьалъяьй шиъ юххьанцара школа, цаI Шелкозаводской станицеи шолагIъяр — «Красный ударник» яхача поселкеи. ЧIоагIа совгIат хилар цох гаьнарча участкашка бахача хьайбаш леладерий, жа Iуй бераша. Укх шера хьалъе йоланьй колхозий чотах еш йола кхы а ши школа: Старощедринскеи Курдюковскеи станицашка.

ХIара шера дукхагIа хулаш латт районе медицински учреждениеш а. Укх шера а хьалъяьй царех цхьаяраш. Керда медпункташ я хIанз Гребенской станице, «Красный ударник» яхача хуторе. «Шелковской» племовцесовхозе хьалдеш латт участкови больница чухургйола цIа.

Дукха болх баьб района къахьегамхоша шоай баха моттигаш тоаеш. Цхьайолча юрташка город я мара аргдоацаш дика да бытови хьалаш. Юртхой цIеношка хьатIаенай газ: укх шера газ чуйиллай бIаь цIагIа, 90 цIагIа оттаьй радиоточка. Тоадаьд наькъаш: 30 эзар квадратни метр хулача наькъашка асфальт биллаб. Iай а аьхкий а паргIатта лел хIанз машинаш, нах. Баьццара дувхарца кийчъеннай юрташ. Укх шера бахархоша дIаегIай бIаь эзарнел совгIа гаи кустарникаши. ХIаьта Червленая, Дубовская, Курдюковская станицаш шоай паркаш йолаш ба, хIанз укх сахьата къона яле а. Тоалаш доагIа район хипа Iалашъяра гIулакх. 15 километр йIаьхъеннай хин проводий сеть.

Юбилейни шера районе шерра доаржадир нах чуIе цIенош сихагIа а дикагIа а хьалдара балхаш. Дика толам а баьккхаб гIишлошъераша цу даькъе: эксплуатаце дIаденнад 6200 квадратни метр хулаш дола цIенош. Цул совгIа цIей хьатIакхачалехьа кердача цIеношка баха ховшаргба бIихлойи гIулакхерча наьхеи 125 дезал.

Дукха я укх шера дIа а йолаь хIанз хьалъеш латта гIишлош а: культурно - бытовой гIулакхашта лаьрхIа 52 объект я, 47 промышленнии юртбоахамеи объект. Царна юкъе лоархIаме да 850 моттиг йола зрительни зал а йолаш дола Каргалински станицера культура цIа, районни центре еш йола быткомбинат, кхыяраш а.

ХIанз района еррига станицаш дикагIа хургдолча тайпара цIей дезде кийчлуш я.

Шейна къаьстта чIоагIа кийчо еш я культура учреждениеш. ЦIаькха а цIаькха а репетицеш ю керда программаш шаьрьеш. ХIара сар-сарахьа бIаьнел совгIа саг гулл Дубовская станица культура ЦIагIа. Новощедрински Старощедрински клубай художественни самодеятельносто кийчъю «Парте толамашка дуг тхо» яхача темах оттаяь литературно-музыкальни композици. Цу тIа дувц районе Советий Iаьдал отташ хиннача событех района дикагIа болча къахьегамхоех а. Йоккха художественни программа кийчъяьй Червленски художественни самодеятельносто. Района самодеятельни коллективай дикагIа йола номераш хьокхаргья районни культура ЦIагIа хургдолча доккхача концерте.

Е. ФАРНИЕВА,
КПСС Шелковской райкома секретарь.

IИЛМА ДОВЗА, ТАХКА

ОКТЯБРЬСКИ революце 50 шу луза ди юхе гIертача хана мел йолча ханашкарчул дикагIа а беррига а бIаргагу вайна воаш хьабена никъ, кхы а шарагIа къоастлу паргIато яккхарах, культура, сага хила хьакъ долаш дола вахар хьалдарах къахьегамхошта бIаьшерешка дагадаькхараш кхоачашдеча хьахинна башха дика результаташ, вай партена, вай халкъа карагIдийнна сийлахь-доккхий гIулакхаш. Цунна дола чIоагIа тешал—вай Нохч-ГIалгIайчен экономика, Iилма, культура тоаялар.

Советски мехка дерригача халкъий вахаре а санна, Нохч-ГIалгIайчен халкъий вахаре кIоаргга социальни хувцамаш хиннад. Социалистически экономика дегIакхувлаш даьхача толамашца цхьана даим лакхлуш хьаенай халкъа хьал-торо, кIоаргга революци хиннай цIагIарча а общественни а вахаре, культуре, халкъа просвещене. Патриархально-феодальнии буржуазнии вахарах юхедиса зуламера гIулакхаш цIендаь дIадахара, нохчийи гIалгIайи творчески хьинар дынеи Iалатеи оамалий бож-моарзагIана юкъера хьамукъа даккхара эша хьалаш вIаштIехьдаьхад цу доллача хIамаш.

Нохч - ГIалгIайчен халкъашта культура даькъе доккхий хIамаш карагIдувлача тIехьара моттиг лацаи вай партеи Советски правительстваи чакхйоаха ленински къамий политика бахьан долаш хьахинначо — Нохч-ГIалгIай АССР Министрий Советерча исторе, метта, литература, экономика Нохч-ГIалгIай Iилма-тохкама институто.

ЛаьрхIа Нохч-ГIалгIайчен халкъий историца цар метташ, фольклор, йоазон литература дегIакхувларца ювзаенна йола проблемаш Iомаяраи Iилман наькъаца кийчъяраи 1934 шера вIашагIъеллай институт. Юххьанцарча, институт болх бе йолаеннача хана цунна чIоагIа Iаткъаш дар къамех йола квалифицированни Iилман кадраш вIалла йоацаш хилар. 1944 шу хьатIакхаччалца йолча хана шийн юххьанцара гIа боахаш мара яцар институт вай халкъий истории культураи проблемаш Iилман кадраш кийчьяра даькъе. Цхьадолча даькъе, чIоагIа эшаши пайданеи бола болх бир Нохч-ГIалгIайчен экономикеи культуреи Iилман наькъаца тахкара шоай низаш дIаденна болча эрсий Iилмахоша. Баркал оалаш белгалдоах вай нохчийи гIалгIайи культурах дола маьхера Iилман балхаш вайна юхедитача советски Iилмахой В. В. Скитске, Л. П. Семенова, Н. Ф. Яковлева, Немировске, Шейлыкина, кхычар дика гIулакхаш.

Цхьабакъда, керттерча даькъеи Iилман кадраш ца тоъар бахьан долаш тIалаьтта еррига халонаш СССР Iилмай Академеи лоаллахарча къамий республикайи Iилман учрежденей вежарашха даьча новкъосталца 1957 шера, институто шийн болх юха дIаболабаьча хана денз дикка боккха болх баьб вай Iилман болхлой кийчбара. ХIанз институте болх беш 22 Iилман болхло ва, цу даькъе 11 саг Iилман кандидат а волаш. хIаьта укх шера март беттага кхаччалца верригаш а 16 Iилман болхло мара вацар вай. Укх шера институте вIашагIъеллай экономика сектор, цу чура болхлой ба дукхагIа гIакхийттараш а. Iилмай кандидаташта юкъе я вайнаьха кхо кхалсаг: М. Чентиева, З. Гойгова, З. Джамбулатова.

Шийн Iилман болхлой квалификаци лакхъярца цхьана институто низ тIабахийтар Нохч-ГIалгIайчен истори Iомадара, архивни документаш лахара, Iилман библиотека хьалйизара, фольклор гулъяра, кепатеха Iилман монографеши вайнаьха историех, меттаех, литературах йолча статьяьй сборникаши араяхара.

ВIаши нийсдеш ала деза, нагахьа санна институто 1944 шерага кхаччалца 10 шера ше болх беш 100 гаргга авторски лист мара кепатеха араьккхаеце, укх тIеххьарча 10 шера — 1957 шерагара 1967 шерага кхаччалца — кепатеха араьккхай 800 совгIа авторски лист.

Вахаро института хьалхашка увттаду саггота кхоачашде дезаш дола декхараш сихагIа кхоачашдара тхоай штатни Iилман болхлой тоъаш ца хилар а хIаьта экономикаи культураи проблемаш иштта Нохч-ГIалгIайчен халкъий Iилман наькъана Iомаелга вIаштIехьлаккхеи нийслеи декхарийла йола центр хиларах тарра институтагара дакъа а теркал а деш, тхоай гIулакхашка оахош юххьанцара гIанаш доахача хана оаха тхоай балха юкъеэзар вай республикерча институтий (педагогически мехкдаьттай), вай Советски Даьхен кхыча городашкарча институтий Iилман болхлой. Институто кепатеха арадаьхача Iилман балхех дикка доккха дакъа тха института балхаца дакъа лаца юкъеэзача боккхийча советски Iилмахоша яздаьд. Къаьстта белгалдаккха деза боккхийча Советски Iилмахоша-исторически Iилмай доктораша СССР Iилмай Академе исторе института боккхагIа болча Iилман болхлоша Е. И. Крупнова, Е. Н. Кушевас, Н. А. Смирнова, СССР Iилмай Академе метташ тохкача института болхлочо профессора Ю. Д. Дешериева, Грузински Iилмай Академерча Iилмай доктораша А. С. Чикобава, Л. И. Робанидзе, вежарашха йолча республикай дуккхача кхыча Iилмахоша тха балха юкъе хьинаре дакъа лаьца хилар. Тха института Iилман балха юкъе ленна дакъа лоац вай республикерча Iилмахоша исторически Iилмай доктора Н. П. Гриценкос, исторически Iилмай кандидаташа В. И. Филькина, Н. А. Тавакаляна, Л. Н. Колосова, А. Хасбулатова, И. Алероева, педагогически мехкдаьттаи институтий дуккхача Iилман болхлоша.

Дика пайда боал цхьана къахьегара принципаш тIа а бегIа беча Iилман балхах. Цхьана къахьегаш яздаь балхаш да институто эрсий, нохчий, гIалгIай меттала кепатаха арадаьха книжкаш: «Советски Нохч-ГIалгIайчен исторе очеркаш», кхаь меттала арадаьха словараш, «Нохч-ГIалгIайчен къаьнара хIамаш» (СССР Iилмай Академе археологически институтои тха институтои цхьана Москве арахийцад).

Укх тIеххьарча диъ шера институто керттера уйла тIаерзаяьй шин томах латта «Нохч-ГIалгIай АССР исторе очеркаш» яха болх цхьана язбара. Тха института историкел совнагIа из болх-язбеча дакъа лаьцад вай республикерча а кхыча городашкарча а дуккхача институташа. Нохч - ГIалгIайчен исторе чухь эггара хьалха долла хIама чулоацаш бола из болх хIанз язбаь баьннаб. Iилман шин сессе бийцаб, «Нохч-ГIалгIай АССР исторе очеркий» хьалхара том типографе дIачуенна а Советски Iаьдала 50 шу дузача юбилей тIаккхачале из кепатеха арадаргхиларга дог даха йиш йолаш а да. ШоллагIа том а укх шера кепатеха аралала дезаш да.

Института балха юкъе йоккха моттиг дIалоац фольклоро — нохчийн гIалгIайн халкъа багахбувцама творчество гулъяро кепаттаро. Из лоархIамера гIулакх хьаллоацарий — фольклор дагадувцарийн гулдерийн новкъосталца институто укх тIеххьарча 10 шера гул а яь, кепатеха араьккхай нохч-гIалгIай фольклора 650 авторски лист, араьккхай ялх сборник, цу даькъе нохч-гIалгIай музыкальни фольклораши сборникаш а долаш. Москверча Академега гIолла эрсий меттала арадаккха кийчъяьд хIанз редакционни нийсораш деш дола «Нохч-ГIалгIай турпалерча эпоса» сборник.

Вай республика экономикеи халкъий культуреи дегIаахара лоархIаме дола керда Iилман балхаш язъяра уйла еш ба тха института болхлой.

В. И. Ленин ваьча дийнахьа денз 100 шу дизара хетабаь «Нохч-ГIалгIай парторганизаце исторе очеркаш» яха болх цхьана язбе лерхIаш ба историкаш. «Республика экономически дегIаахарца дувзаденна «Нохч-ГIалгIай АССР лаьттан ченашкара рузкъаш» яха болх цхьана язбе болабелча бакъахьа хеташ ба экономисташ. Языковедаш Москве энциклопедически словарий издательствага гIолла арахеца лаьрхIа «Эрсий нохчийн» «Эрсий-ГIалгIайн» доккха ши словарь оттадеш ба.

Литературоведаш «Нохчийи гIалгIайи стихосложени хьахиларeи дегIаахареи» темаш кийчъеш а хIаьта иштта фольклор гулъеш а ба.

Кулгалдеш профессор Е. И. Крупнов а волаш тха институто СССР Iилмай Академе археологически институтаца цхьана вIашагIа етташ хIара шера сезонни археологически экспедицеш ю тха института археологаша. Археологаша хIара шера гIаллуг вай Нохч-ГIалгIайчен дIаяхача замалахьарча материальни культура маьхера хIамаш а лехаш.

Советски Iилман йоакхо парте еш хилар къаьгга хьахьокхаш ба дукха ха йоацаш КПСС Центральни Комитето «Общественни Iилмаш дIахо дегIакхувлараи коммунизм хьалъяра цар лоархIам лакхбараи де деларий хьакъехьа» баь сопам. Цу лоархIамеча решене цIенхашттара хIамаш дIадех общественни Iилмай болхлошкара, хIаьта шеко яц, марксистско-ленински теори дIахо творчески яшхараи дIайовзийтараи цо новкъостал дергхиларах. Парте ЦК решеней Сийлахь-боккхача Октябра 50 шу дизара юбилейи дегаш уразтгадаь болча тха института болхлоша кердача хьинарца къахьегаргда тхона хьалхашка латта декхараш толаме кхоачашдара.

А. САЛАМОВ,
исторе, метта, литература, экономика Нохч-ГIалгIай Iилма-тохкама института директор.

СИЙРДАЧА НОВКЪА

КУЛЬТУРНИ революци — чоалханеи йIаьхеи процесс. Цун декхар кхоачашде къаьстта хала дар хьалха хиннача Россе йистошка даьхача къамашта, цу даькъе баха нах йоазув-дешар харга диллача Центральни Россерчул а дукхагIа кIалбиса дына Iоткъама кIал хиннача Нохч-ГIалгIайче а.

Нохчийи гIалгIайи халкъаш сердалонга дахара лира къовсам доаттабе бийзар школашкеи халкъа образованешкеи чубенна хиннача кулакийи моллайи элементашца. Цар юкъагIдоахар школашта ремонт елга, учебникаш арахецилга, хьехархой кадраш кийчъелга. Юрташка цар бегбоахар, кхерабора, хIаьта цкъаза кIийленна а хувшаш герзаш деттар ликбезе деша ухараштa.

Цхьабакъда, хьехархой, еррига интеллигенци къахьегамхошта йоазув-дешар Iомадара, цар культура лакхъяра оарцагIбаха мегар Нохч-ГIалгIайчен парторганизаценна цу гIулакха ахча хьахийцача СССР правительства. 1938 шера йиллар Нохч-ГIалгIай пачхьалкхен педагогически институт. Цо, хьехархой институтаца цхьана, доккха дакъа лаьцар республикана педагогически кадраш кийчъечa, культурни революци чакхйоаккхача.

Шерра коммунизм хьалъе йолаеннача хана керда декхараш хьалхашка эттар халкъа образованеи культураи болхлошта. Тахана Нохч-ГIалгIай пачхьалкхен педагогически институт — Российски Федераце эггара йоккхагIа йолча вузех цаI. Къаьстта чIоагIа дегIаенай из укх тIеххьарча 5—6 шера.

Институт юллача шера йоккха йоаца цхьа здани (хIанзара дешара корпус № 2) мара яцар цун, 130 студент вар дийнахьарча, 60 — сайрийнарча, 140 — заочни отделенешка деша ухаш, историе, физика, математика, эрсий метта, литература' хьехархой кийчбора институто. Шелгашца дагарбе йиш йолаш, селлара кIезига бар цу хана нохчашкеи гIалгIашкеи бола студенташ. ХIанз институте я дешара 2 корпус, 632 студента моттиг йола общежити, физико-математически факультета мастерскеш, йоккха спортивни ядро. Дийнахьарча отделене 12 специальность Iомаеш деша вагIа 2377 студент, сайрийнарчеи заочнии отделенешка — ийс-ийс специальность Iомаеш 4015 студент.

Институто хIанале дукха ара а хийцаб. дIахо кийч а бу нохчийн гIалгIайи меттеи литератураи хьехархой. Верригаш а цига дешаш 2022 нохчои гIалгIаи ва.

Института 283 штатни преподователах 25 процент гаргга — Iилман степена звани йола болхлой. Йолаш йола лакха квалификаци йолча преподавателий ядро даим йоккхагIа хул, керттерча даькъе, тха тхоай коллективе хьалкхебеш а цхьадолча даькъе кхыча вузашкара тIакхувлаш а болча кердача Iилмахой чотах. ХIара шера кандидатски диссертацена защита ю 8—10—12 преподавателa. Докторски диссертацеш тIа толаме болх беш ва Iилмай 15 кандидат, хIаьта царех 6 саг уж хален дукха ха эшаш долеи балхаш лздаь воалаш латт.

Республика хьехархошта — цар говзали общественно-политически знанеи боарами лакхбара тIа-тIа дукхагIа новкъостал ду института кафедраша: хьехархоша къаьстта дика лоархIаш да юкхъанцарча образоване педагогикаи методикаи кафедро хьехархой говзал лакхъеча Институтаца цхьана чакхдоаха «кхаьра денош».

34 къамах латтача студенчески коллективо барт тайна деш институте, педагогически, кхетора практика йолча хана школашкеи пионерски лагерашкеи болх бу, вай республика совхозашка а Средни Азе а плат чуэца новкъостал ду, гIирсаш хьалду, сакъердаме салаIа а хов. Сийлахь - боккхача Октябра 50 шу дузаш М. Ю. Лермонтова цIерагIча драмтеатра артисташца цхьана революционно-романтически оратори кийчъяьй студенташа.

Тха выпускникаша толаме болх бу республика еррига городашкеи юрташкеи, школашка, техникумашка, институташка, спортивни обществашка, пачхьалкхени общественнии организацешка.

Кхы а чоалханегIа дола декхараш хьалхашка эттар тха коллективана — мехка юкъереи лакхереи образовани эргаяьккха тоаяра хьакъехьарча КПСС ЦК-аи СССР Министрий Советеи соцамца дувладенна. Кхы тайна хиннад хIанз вахар: чIоагIа дегIаух Iилма-технически революци, парте эргадоалаш тоаду вай мехка экономиканеи общественни вахараи ду доал. Знанеш лакхъяра дукхагIа тIадийрзад бераш, кхетам, хьинар лакхденнад цар. Халкъа образовани, цу хувцамашта тIехьакхе езаш хинна ца Iеш, хIанзе а дена хьехархой кадраш кийчъезаш а я, вай общество дегIаккхувлара дIахора перспективаш теркал а еш. Цунца цхьана юкъерча образоване чулоацам ше а хувца беза, массане а из йоаккхилга Iалаш де а деза. Мехка а цу даькъе вай а институташа хьехархой дукхагIа кийчбаь ца Iеш, бераштa лакхача боараме кердача, хIанзе а хийцача школьни программаех бераштa хьехеи кхетам балеи ховргдолаш бола керда тайпа хьехархой а кийчбе беаргба, хIаьта из халагIа дола декхар а да.

Цунна леррагIа кийчо еш я 7 эзар студентах, преподавателех, болхлоех латта тха коллектив. Института хIанзарча 2 корпусал йоккхагIеи дикагIа кийчъяьи йола дешара керда корпус хьалъе проект оттаяра ахча хьожадаьд РСФСР Госплано. Нохч-ГIалгIай АССР Министрий Советo студенташта цхьаькха общежитии преподователашта чуIе цIеноши хьалде лаьрхIад. Моттигерча къамех йола педагогически кадраш дукхагIа кийчъергйолаш я целевой аспирантурага гIоллеи мехка дикагIа йолча вузашка стажировка яйтарцеи. Творчески хьинар чIоагIа айдаларца а коммунизм хьалъеча сийлахь-йоккхача замалахьа хила ма боагIара болча хьехархой кадраш кийчъеи арахецеи чIоагIа безам хиларца а накъайода Нохч-ГIалгIай пачхьалкхен педагогически институт Советски Iаьдала 50 шу дизараи ше болх дIаболабаьча дийнахьа денз 30 шу дизараи.

В. СИНЕЛЬНИКОВ,
Нохч-ГIалгIай пачхьалкхен пединститута ректор, доцент.

ТАЛАНТ ЙОЛА АРТИСТ

БЕР долча хана е кхелетача хана шийна дагаиха хIамаш кхоачашхургхиларах саг тешаволалац кхийча мара, общественни вахара цу е покх сфере хIама да шийн мел низ хургба, цунца шийн мел безам ба хьадда а бокъонца а сага къолстаде могаш хана, саго шийх доаллар дизза дIахьокха а шийгара эггара дукхагIа пайда бала а йиш хургйола общественно-пайдане къахьегам хоржача хана мара.

ДукхагIча даькъе ишттa дIаболабелар Х. Нурадилова цIерагIча Нохч-ГIалгIай пачхьалкхен театра артиста Мамилов Суламбика никъ а.

Дукха ха йоанцаш Грозне бахача наха бIаргадайра «Бэла» яха фильм. Цига Казбича роль ловзаеш ва Мамилов Суламбик. Нагахьа санна бIарчча хьайицача цу фильмах цхьацпа кхоачамбоацараш доахке а, Казбича образ дика ка йоалаш ловзаю ала йиш я. Мамилова Казбич гойт вайна Лермонтова мавувццара, шийн къамах, дулхах-цIех болча наьха вахарца айхха вувлавенна.

Искусствага бода никъ аьтта гIулакх дац. Нагахьа санна вай боккхача новкъа вашнача актера говзалах дувна доахке. Суламбика тIаIертта а чIоагIа къахьегаш а караерзаьй сценически говзал.

1959 шера Нохч-ГIалгIай педагогически института студент ше волаш экзаменаш дика дIа а еле, из деша вода Ленинградски театральни институте. Цига цу хана хьайийллаяр Нохч-ГIалгIай актерски студи.

Цунца безам хиларал совгIа чIоагIа къахьега дезаш а дар, ха а низ а кхо ца беш. Теша хала долаш хIама хулар: дийнахьа лекцеш тIеи бийсанна репетицеш еши наб а ца еш, са а ца лоIаш бIарчча дийи бийсеи дIадоалар.

Мамилова институт йистеяькхар Шекспира «Ромеои Джульеттеи» яха спектакль а оттаеш. Цу трагедех Тибальта роль ловзаеш хилар Суламбик. Из цун эггара хьалха хинна бехктокхаме роль, из яр къонача актера вахаре хинна йоккха событи. Из спектакль йицлургйоацаш дег чу дIийжар Суламбика, дукха езаелар цунна из роль.

Институте дешаш волаш а С. Мамиловна дукха йийзай социальни лоархIам бола роль, заман прогрессивни Iы шоашца йола образаш. Цу тайпарча турпалий образаш хьаяр чIоагIа хала хIама да, хIана аьлча актера сцене хьахьекха еза цун оамал, цун гIулакхий психологически мотиваш.

Ше хьалаьца никъ халеи бехктокхамеи хет Мамиловна, бакъда из раьза ва ше цу новкъа валара. Цо аьттув а боалаш ловзаьрех цаI я Митрофанова «1002 бийса» яхача произведене тIарча полковника Магуэла роль. Алжира халкъа шийн лоIаме хилар дезилга, интернационализма уйла хилар — уж дар повстанни командира образ хьаеш Суламбика аьттув баькхар. Уж уйлаши гIулакхаши доахкаш яр «Тереза яь ди» яхача спектаклера кубински революционера Марсело Оливареса образ а.

Актерски балха башхалонашка хьежжа нийсъю цо шийн уйлаш. — Актеро роль ловзаеш бола турпалаш цу актера йолчоа тара оамалаш йола нах хилча бакъахьа ба, — йоах Суламбика. Из нийса хила доагIаш да. Ше роль ловзаяьча турпалий Мигуэлеи Марселаи образаш чIоагIа темперамент йолашдика хьахьекхар цо. ХIаьта Суламбик ше а ва темперамент йолаш.

Мамиловна дика хов искусстве керттерчарех цаI граждапственность йолга. Актера дика ха деза шийн ханара общество фу хьашташ долаш я, вай ханарча зрителa дезар фуд. тахан из театре сенна духьа вода.

Шийн граждански декхар дизза довза а довзаш ловзайир Мамилова «Сийрдача новкъа» яхача, Н. Музаева яьаьча пьесах йолча, спектакланара Эльберда роль. «Произведенеи дика турпалаш дукха безаш санна, во гIулакхаш доахка, къаьнача, вайна хийрача заман хIамаш доахка нах гоача болаш хила а декхарийла ва актер — йоах Мамилова, Зрителашта дика турпал дукха везаргволаш, во вар гоамволийтаргволаш ловзае еза цо шийн роль».

Классикий произведенеех йола спектаклаш увттаеча а (Островске «Бехк боацаш бехке хиннараш» яхача пьеса тIара Нил Стратоныч, Лермонтова «Вай ханара турпал» яхача романа тIара Казбич) кхыйола ролаш ловзаеча а цIенхаштташ бехктокхамеи леладу цо шийн гIулакх.

Театральни сцена актер хиларал совгIа ше цхьа моллагIа воаца киноактер хилар а хьахьекхад цо. ХIаьта театрера сценеи кинематографера хьалаши цхьатарра мичад.

«Бэла» яхача кинофильме Казбич кортамукъал дукха еза, тIах аьнна кIант ва. Из роль театре а ловзаяьяр Суламбика. Бакъда кинофильме санна шийн дукха везача цу турпала образ паргIатта ловзае йиш яцар Мамилова театре. Из роль къаьстта дика ловзаю артиста укхаза.

Цу тайппара, Мамилов Суламбик театра а кино а актер ва, шиннахьа а во а воацаш. ХIара артиста а санна, Суламбика дагадоал Шекспира трагеде тIара Ричарда III-гIчун роль ловзаелга. «Ричард III» яхаш я из трагеди ше а.

ХIанз. Советий Iаьдала 50 шу дуза е деноаш хьатIакхоачача хана Суламбик А. Хамидова «Лергбоацараш» яхача пьеса тIарча салтечун Баркинхоева роль Iомаеш ва. Из пьеса оттаергья юбилейни денош. Вай теш, творчески керда толам баьккха цу спектакле воашта Суламбик бIаргагургхиларах.

В. НАСАРДИНОВ.

К. ЧАХКИЕВ

ОКТЯБРЬ

Паччахьа мехках яь
набахте йохош,
ГIабашца мел вийхкар
хьамукъа воаккхаш,
Адмий цIий мийннараш
шоай бIенех бохош,
Мехка нувр тийхнараш
Iобоссош баьччера,
Революцен дуIа
мехка дIадаьржача.

Бийсан боад еннаяр
Iуйренца къовса,
маьлха дуне
сийрда ца далийта, аьнна.
Мерех даьлар хоарцонна
Хьаьрьяьнна хьовзар.
Ехар Iаьржа зама
сийдоацча яьнна...

Серго, Киров яха
Хьа сийлахь къонгаш,
Хьа байракх
Лоам ена
революцен баьччаш
ЦIаккха а бицбергбац
Кавказа лаьтто.
(ДуIа даьлча
Иштта лел
Лоамашка лаьчаш).

Цар оагIув
хьаллаьца
турпала
вежарий
Асланбек
Шерипов,
ГIапур Ахриев

Майрача
Нохч-ГIалгIай
викалаш хинна,
баьгар
хьа къовсамах
кхы кIантий санна.

Лаьтта Iобежа
ХIара хьа цIе тIадам
Сийленца
лоархIаш да
къахьегама адам.

НАЬСАРЕ СОВЕТСКИ IАЬДАЛА ШЕРАШКА

«Назрань» яха крепость хьалъяьй пачхьа сатрапаша Бурочa паргIато езаш долча халкъага бIарг кхабар, цунна «кулгалдар» духьа, шоаштеи гIалгIай халкъаи юкъе тIох детта лакха сома пенаш, салтий, йоккхий топаш хилийта. Цхьабакъда, гIалгIаша массаза а дег тIарча безамца яьхай Наьсарен цIи, хIаьта хIанз крепоста гаьна доацаш духхувлаш Iоуха шакIа санна цIена, ша санна шийла зIамига хий — Наьсар ше санна хьамсара хет парна из.

Пачхьа чиновникашеи моттигерча бIаьхийча нахеи къахетам боацаш доацадаьд халкъ, цунгара дикагIа дола лаьтташ дIалаьхад, из политически бокъонех даьккхад, бадоне, эжеле лоаттадаьд. Ерригача ГIалгIашкахьа ши класс йолаш цхьа школа мара хиннаяц. Района территоре тIа цхьаккха клуб, библиотека яцар, цхьабакъда, маьждигаш-м шортта дар, цхьацайолча йоккхийча юрташка шишша а кхы дукхагIа а долаш.

Революци ялалехьа хиннача автерех цхьание, бегашта санна, белгалдаьккхад, гIалгIаша сердало шеш цхьа моттиг я — пачхьа набахте, яхаш. Цига шой эрсий новкъосташкара Iомалуш хиннаб уж эрсий мотт лебе а деша а. Писатела Х. Ошаева дувц, цкъа лоам ваха волаш шийх кхийттача эрсий меттала къамаьл де хов волча воккхача сагага эрсий мотт малагIча набахта Iомабаьб Iа, аьнна, хаьттача, вокхо вIалла хала а ца хеташ жоп делар: «Орловски централе».

Сийлахь-боккхача Октябро дIайолайир мехка культурни революци, декхар оттадир Советски Союзах беррагаш а йоазув-дешар ховш бола мохк бе. Нохчаштеи гIалгIаштеи юкъе хьае йолайир формах къамани чулоацамах социалистически йола культура. Из декхар толаме кхоачашдеш да тха районе а. Советски Iаьдал даьннача хьалхарча шерашка, мехка боахам тишбеннеи моцал латташи боллашехьа а, В. И. Ленин керте лаьттача парте чIоагIа уйла тIаяхийтар халкъа дешара. Районе мел йолча йоккхийча юрташка хьайийллар школаш, ликбеза пункташ, парташка хьалхашка хайшар бераши кхуви боагIараши хайша ца Iеш, боккхагIа бола вежарий, йижарий, дай, ноаной а. 40-гIа шераш долалуш районе, керттерча даькъе, дIадаьккхар йоазув-дешар ца ховилга, дешара юкъеззар деша даха ха йолча дерригача берех 95 процент, хьалкхийра керда интеллигенци — хьехархой, лораш... сихьелар гIалгIай культура эрсий, советски, дунеи классически культурaца йIаьхъяра процесс, чIоагIделар лоаллахарча вежарашха йолча республикашнара доттагIал. Тха района школаш йистеяьха эзар совгIа кагирхой мехка вузашкеи техникумашкеи дешаш ба. Нагахьа санна революци ялалехьа гIалгIа 10 хьехархо шоай знанеш дIаяла моттиг ца корайоагIаш хиннавале, 1957 шера алхха цхьан Наьсарен районе болх беш 541 хьехархо вар, аханел совгIчар лакхера педагогически образовани а йолаш. 1967—68-ча дешара шера кхы а дукхагIа ба уж — 600 саг, хIаьта царех 300 совгIа саг — гIалгIай къамах бола хьехархой. Цу цифраша тешал ду, Коммунистически партеи Советски пачхьалкхенои даим халкъа йоакхо еш хилар бахьан долаш тха района халкъа образовани, культура боарам боацаш чIоагIа лакхлуш хилара. 1966 шера тха районерча 3 хьехархочоа Советски Союза ордени медалаши еннай. И. М. Хамхоева — Пхьилекъонгий-Юртарча юкъеранцарча школа директора Къахьегама Цеча Байракха орден еннай, Ю. Я. Мальсаговна — № 2 йолча Назранерча юкъерча школа директора — «Знак почета» яха орден. Укх тIеххьарча кхаь шера всеобуча закон дизза кхоачашдеш да районе.

Революци ялалехьа Наьсарен района территоре тIа верригаш а 1 лори 2 фельдшери мара вацар, хIаьта цар а керттерча даькъе дарба деш хиннар Бурочарча крепостера гарнизон яр, бахача наха дарба дара гIулакх баьдеча, энжийча «хьежача наьха» бе доаллар. ХIанз, Сийлахь-боккхача Октябра юбилей тIакхоачача хана, тха районе бахача наха дарбан - профилактически новкъостал деш я 150 менги чулатта Центральни районни больница, районни поликлиника, 35 менги чулатта Пхьой-Юртара участкови больница, лорий 5 участок, 12 фельдшерско-акушерски пункт, 3 фельдшерски 1 лорийн унахцIенои пункт, скори помоща станци, санитарно - эпидемически станци, республикански туберкулезни станци, «Армхи» яха санаторий... Районни больнице йиллай республикански медицински училища филиал. Цига деша игIа гIалгIай 35 йоI. Цу цифраша хьахьокх вай партеи пачхьалкхенои районе бахача наьха унахцIено лорара чIоагIа йоакхо еш хилар. Районе болх беш ва лакхереи юкъера специальни медицински образовани йолаш вола 125 специалист, царех гIалгIай 80 совгIа саг. ХIанз мехка институташкеи техникумашкеи лорийи юкъерча медицински болхлойи специальность эцаш 240 саг ва.

Района медицински болхлоша сийленца кхоачашду тха къахьегамхой унахцIено чIоагIъяра декхар, укх тIеххьарча шерашка геттара кIезигденнад лазараш, тоабеннаб дарбан-профилактически болх.

Шийн коллективана а районе бахача наха а юкъе чIоагIа лоархIаш я Долтмарзиева Сулейма Зинаида. Ди-бийса, шелал-йIовхал ца къовсаш новкъостала оарцагIа йода из цамогаш йолча кхалсага. Унахошна чIоагIа дика могаю педиатр Томова Бексолта Хьанифа, ТIоай-Юртарча участкови больница керттера лор Темирханов Ювсап, цIаккха а кIаьдвалар фуд ца ховш 30 шера къахьегамхой унахцIено лораеш хIавоагIа Къахьегама Цеча Байракха орден енна БурокIалхара фельдшер С. С. Дзортов.

Района къахьегамхошта юкъе культурно - массови болх бара даькъе доккхий толамаш даьхад тха культпросветучреждениеша. Нагахьа санна Сийлахь - боккхача Октябрал хьалхагIа районе цхьаккха а культура кхуврч хиннабеце хIанз укхаза я дуккха клубаши библиотекаши, культура ЦIа, халкъа творчества театр. Юбилейни шера хиннача Ерригроссийски художественни хьажаре хьалхарча моттигех цаI яьккхай цо республикe, хIаьта халкъа театрах Ерригроссийски хьажара дипломант хиннал, Сийлахь-боккхача Октябра юбилейна хетаяь стендаш, выставкаш кийчъяьй ерригача клубашкеи библиотекашкеи, кхо ноахал вIашагIкхеташ моттигаш хул, хаттарийи жопийи сайренаш ю, вай а вежарашха йолча лоаллахарча республикай а писателашцеи поэташцеи вIашагIкхетараш, халкъий доттагIала сайренаш, къахьегама цIейш хул...

Укх денношка ерригача районе бахача наха юкъе чакхбаьлар дог гIоадоаккхаш бола кхаъ — РСФСР Лакхехьарча Совета Президиума решенех Наьсарен-Вокзалех город яьй Назрань аьнна цIи а туллаш. Из вIаштIехьдаьннад пачхьа империстарча моттигашта лелаяь дискриминаци дIаьаккха Сийлахь-боккха Октябрь бахьан долаш. ДIадахача укх шовзткъе итт шера йовзаргйоацаш хувцаеннай Назрань. Укхаза хьалъяьй дуккха фабрикаш, заводаш, массадолча хIаманца кийчъяь хIанзарча тайпара йола дуккхала вIаштIаръяь чуIеча цIеноши административни здании, школаш, берий яслеши бешамаши, культурно-бытовой учреждениеш. Доазол дехьарча дуккхача мехкашка йохка кхухьийр Советски Iаьдала юбилей тIакхоачаш башха-дикача революционера, гIалгIай къаман тешамерча вIиIий Ахриев ГIапура цIи тилла йолча «Электроинструмент» яхача завода продукци.

А. ТУТАЕВ,
КПСС Наьсарен райкома секретарь.

ЛОРАЕ ХАЙ ХЬАМСАРА ДАЬХЕ

Цу темах лаьца яр дукха ха йоацаш Шелковской района Бороздиновская яхача станице хинна сайре. Дукха нах гулбеннабар станични клубе. Шоай къонгаш, вежарий, новкъостий, доттагIий Советски Эскара мугIарашка накъабаха баьхкабар тIемай ветеранаш, сийдола колхозникаш, юртбоахаме хьалхле лелераш, школай дешархой.

Хоза кийчъяьй клуба зал. Локхаш музыка я. ДIа-юха мел хьежача зилаш. Из деррига а дог гIоадоаккхаш, безаме дар.

Сайре хьа а йийлла къамаьл дир юртсовета председатела нов. Коройкова. Эскаре гIулакх де болхачар никъ даькъала бувцаш, уж шоай Даьхеи мутахьа хилара тIахьехаш къамаьлаш дир цига Сийлахь - боккхача Даьхеи тIем тIа дакъа лоацаш хиннача Лидия Ивановна Крылевскаяс, Александр Григорьевич Морозова. Массаболча дай-ноаной цIерагIа къамаьл дир Советски Эскаре гIулакх деш воI волча Жилина Мария Ивановнас.

Низ, хьинар ца кходеш шоай халкъ, даьхе бахьан деррига вахар дIадала кийча шоаш хилар белгалдаьккхар Эскаре гIулакх де болхачар цIерагIа ше къамаьл деш нов. Крывошлыкова.

Дешархоша уж накъабаьхачул тIехьагIа гулбеннача хьалхашка концерт оттадир художественни самодеятельносте дакъа лоацачар.

Л. КРЫЛЕВСКАЯ,
Дубовская яхача станица клуба заведующи.

БОЛЬШЕВИКИЙ ДЕША НИЗ

ТIадоагIача шера Нохч-гIалгIай книжни издательствас кепатохаргья «Боадон бIаьшеренашнара» яха Базоркин Идриса роман.

Тахан оаха кепатох цу романа тIара е дакъа.

ЦIагIа хьачуваьлар мераж тIа чIоагIду бIаргасиноц доахка саг. КIезига ялийта Iаьржа модж, интеллигента юхь яр цун.

Ликка теркалбеш гулбеннача нахага а хьежа, массанега а шорттига моаршал хьаттар цо, хIаьта Кировга кулг а лоацаш хьаттар моаршал.

Дуккханешта хайр из большевикий парте ЦК-а секретарь волга.

— Берригаш хьабаьхкабац хIана а? — хьаттар цо. — ХIама дац. Царга хьежа йиш яц вайга. Деза новкъостийи гражданаши. Нагахьа ишта ала мегe Петрограда лоамарой! Владикавказа партийни кулгалхочо Сергей Миронович Кирова аларах цхьа чIоагIа лоархIам болча, чехка къоастаде дезача деша хьийхад оаха шо.

Шийна тIехьа эскар а долаш Корнилов революцена духьал валар массанена а ма хой. Главнокомандующи гIерт Iаьдал дIалаца, Россега престол юхакхачийта, шун ды болча наьхеи казакийи, хIаьта ишттa салтийи столиперча болхлойи а цIий Iо а дахийта, цар декъашта тIагIолла тIех а ваьнна из престол шийн бе долла. Тхо кхоана восстани е гIерт яха хабараш харц а, тийшача балха арадаьха а да. Ше мадарра аьлча, революци йохаяь дIаяккха дагахьа буржуазес граждански тIом болабе лаьрхIад!

ГIулакх кхераме да, цхьабакъда, нагахьа санна цар из дIадоладой, тхо духьал отта кийча да...

Временни правительства гIулакхаш чIоагIа телха да, из раьза а хинна йолаенна мятеж чакхъяьнпай Керенскега шийга ультиматум а еш. Из бахьан долаш лоацаеннай из. Из хIама мел дIаьхлургда-м хац.

Цхьабакъда, вай я болхлой организаци, къахьегамхой барт-цхьоагIо, хIаьта эшар фу ха я массанена а дика ховш а да, Гарнизон, матросаш, цIе гварди кийча я. Духьал отта кийчлуш я мехка эггара йоккхагIйола городаш. Москве забастовка я. Халкъо дIадех главнокомандующи шийн гIулакха тIара дIаваккхар. Мятеж-м эшаргья цхьабакъда, цхьа хIама къайладахьа йиш яц: нагахьа санна тIом болалой — цIий IогIоргда. Къовсам мел бIаьхлургба а цо мел боккха бала тIаоттаберга а хац... Антанта юкъеэккха тарлуш да...

Цудухьа вай парте ЦК кхайк шуга, нахага, шун политически уйлаш тайп-тайпара яле а, наьха цIий Iо цадахийта шо шевар кийча волга ховш! Оаха дех шугара оаш шоай нахага корниловски мятежах дола бакъдар дIахайтар. Царна ха деза эпсараша шоашта малагIа тийша болх бу. Цар кхетаде деза эрсий салташцара, матросашцара, болхлошцара тIом, вешта аьлча шоай классах болча вежарашцара тIом шоашта ца эшилга! Оаш ше мадарра дIаловзийта деза царга инаралий мятеж котъяьлча шоай мехка чухь довхаш бIаьшерашка царизмо теха хинна буржолаш юхатохаргхилар. Ишта да из!

Лоамарошка тIом булургбац цудухьа, царна геттара хийра долча гIулакха духьа! Уж юхасовцабе беза! ФуннагIа хуле а юхасовбаце беза уж!

Мишта чакхдоаккхаргда из Iалаьмате боккха лоархIам бола гIулакх? Сона хетачох из шоана дикагIа ха деза. Дагадала деза шо, Кировна бIарахьежар из. ЦаI да кхетаде дезаш: герз дувладалалехьа, эшелонашка дега чура дош ала деза! Цунах тийша да деррига а! Бехк ма баккхалаш сох. Сога хьежаш кхы а вай новкъостий ши группа я. Уж казакаш болча болхаш нах ба. Тхо шек дац шоашта дулур оаш дергхиларах. ХIанз эшшача хана оаш из кхетаде деза, шо-шоай халкъа а историена а хьалхашка бехке хургда шо. Духхьал шо хургда бехке! Толам балба шун! Безаме корта а лостабаь араваьлар Свердлов. Дицлургдоацаш дисар цо даь къамаьл а из вовзар а.

Цу сага деррига довзаш дар. Из массанена а ховра. Царскосельски вокзале Iуйрийна ялх сахьат даьлча гуллургдолаш соцалир.

Кирова шийна тIайийцар делегацена лаьрхIа йола поезд нийсъелга.

Цу хана казакий дивизеша, Нарвеи Псковнеи хьатIа а яьха, уж дIалийцар, тIеххьара приказ кхачарга хьежар уж.

ХIаьта приказ дера 27 августе, бус.

Приказа тIа дувцар большевикаша мятеж кийчъю яхаш. Инарала Крымова яздора: «Главнокомандующе сога аьннад Петроградски военни округе порядок юхаоттае, цул совгIа, граждански вале а военни вале а. аьннар де на тугачоа цхьаккха а ца дувцаш топаш тоха аьнна берригача войсковой начальникашка дIаала а аьннад.

Из документ шийга хьа макхаьчачe а, Дики дивизе командир волча аьлано Багратион-Мухранске Дно яхача станце Iалаьмате чехка тIахьийхар полкий командираш, дIахайтар царга большевикаш Iаьдал бе долла кийчлуш хилар, цул тIехьагIа Крымова приказ Iо а дийша, шийн дешаца из кхы а чIоагIдир, дIахо гIолга полкашта тIа а дуллаш.

Сахьат доаллашехьа Царски селона тIайолаелар эшелонаш, Хьалха а санна, керте йодар гIалгIай полк.

Сатоссаш поездаш цIаьхха сайцар. Полка штабера хьалхарча эшелонага вахийтар юхавера, Царски селора тIий толхадаь да аьлар цо. Никъ дIабаьккхаб.

Мерчуле приказ делар: «Полк Iо а яьле, говрашца дIахо гIо».

Хьахилар Iуйре. Новкъа латтар полк. Команда елар:

«Нийсле!» Байракх хьаера. Мерчуле лоацна къамаьл дир баьрешка:

Петрограде воча наха порядкаш йохаю. Инарала Крымова эскар воашна а долаш, вайна приказ деннад: столицана чу а даьле, городе дерттIа вахар а предприятешеи учреждени болх белга а Iалашде, аьнна. МоллагIча тайпара дале а духьал ваьннар хьадда дIаваккха веза!

КIежигачар мара кхетаданар цо аьннар. Малашб уж «во нах» яхараш? Фу ду цар? Малав тоIаве везар? Эбаргий сотнецара баьреш — доттагIий шоайла бIарахьежар, шоашта хIама якка моттиг нийслургхиларга дог доахаш.

«Марш-м-а-арш!» аьнна цIогIа даьлар. Полк йолаелар.

Хил дехьа баьлар. Новкъа боагIаш хий моладанза йола. чIоагIа хий мала гIерта говраш низткъа хин тIера йоахар баьреша. Пачхьаьий резиденцена тIехбаьлар уж. Къаьга. дIайха ди дар. Дихка хвояй хьаж йоагIар. ардашта юкъе лекъаш Iехар.

— Дог тешаи цхьаннахьа тIом ба. топаш ювл... цаI леш латт. вож човнаша готваь хьувз... аьлча. Тамаше дуне да-кх ер! Яхаш. къамаьл а деш, уйла йора Колос. Говра баьреша доккха са доахар.

Параде араваьлча санна, бинташца дийхка когаш долча дына тIаваьIаш хьалха водача Бийсархочо юкъагIдаккхар кхераш къамаьл дацар цхьанне а.

Хьунах тIехъяьлча Мерчуле полк, дIатIех а ялийта, аьржача фронтах гIо, аьнна приказ делар.

Турмалашна хьежача бIаргабайра Петрограда йисте окопаш дIалувцаш бола салтий.

Командирех паргIата баьнна баьреш шоашта хьалхашка уллача йоккхача городах шоашта хетараш дувцаш бар. Iалаьмате йоккхийча шилеша, дошув санна маьдхе къегаш тховнаш долча киназаша, хьу санна дукхача заводской турбаша, гаьнашеи баьцашеи хозъяьча паркаша — цу дерригане а цецбоахар уж.

ТIом латтача хана дукха городаш бIаргаяйнай лоамарошта, бакъда из санна яр яйнаяцар царна.

Гаьннара хобелар паровозо тувса кIур. Баьреша Iо а байсса говраш чукхийттача Iочуяьхар. Дивизе авангарда дIаенна хиннача лоамарой дошлой дивизионо, аьттув бола позици а лаьца, машинаькъагахьа йоккхий топаш тIаерзайир.

Бронепоезд йоагIа аьнна хийтар начальникашта. Бакъда из гаргагIертача, массанена а гучадаьлар, из моллагIбар санна бола, классни ши вагон а йолаш боагIа паровоз хилар. Ишттa дале а, «поатаронаш чуяхийта!» аьнна команда елар.

Топий чаккхамашеи йоккхийча топий чIегашеи ду тата хезар. ХIаьта поезд йоагIаш яр. ДаьгIагIа йолаелар из, морхаш санна. Ты ара а яйта, цIогIа а теха, юхасецар. Вагонашкара араьбаьлар нах. Уж бар тайп-тайпара барзкъаш дувха, цхьан дезача дийнахьа санна кийчбенна нах. Юха а ца соцаш, машинаькъаца хьалхьалхашка болабелар уж.

Говра баьреш кхетанар цар леладечох, ишта мара эпсараш а кхетацар цох. Цхьабакъда хьадда гуш дар цаI: уж нах герз доацаш хилар. Цу хьабаьхкача наха юкъера гаьннара оалаш хьахезар: «Салам-Iалейкум, бусалба вежарий!»

— «ВаIалейкум—салам!!!» аьнна салам юха а дерзадаь, царна дIатIаболабелар баьреш.

Баьхкараш бар городера, баха бос бола, кIай, сира, Iаьржа, кхыметтел цIе а чокхеш дувха, цу ханара а хьалхара ира бухь бола а кийнаш тохка городера нах. Цу тайпарча барзкъаша уж цхьан дезача денна кийчбелча санна хетийтар.

ХIаьта царна дIатIабахараш бар малхои михои йоагаяь юхь йола, тишо сира чокхеш дувха баьреш. Цена барзкъаш дувхача цу хьаьшашка хьежар уж цхьан гаьнарча, салташта диилуш лаьттача маьршача дунен тIара баьхкача нахага санна.

ВIашка кхаьчар уж. Цхьан йоккхача юга дезача дийнахьа вIашагIкхийттача санна зерат деш, мархIа а лелхаш, моаршал хьаттар цар. Кхы вIаши къамаьл де а кхелехьа, чIоагIа гIалбахабар уж цу гаьнарча моттиге шоай чехкара нах кхетарах.

Уж баькха нах, массеха гIалгIаи нохчои мара воацаш Кавказа кхымел долча къамех бар. Итт минут а ялалехьа горола революционни гарнизона матросаштеи салташтеи, ерригача полка хайра керттера бакъдар: городе цхьаккха а телха порядкаш йоацилга! Уж Iехабаьбар, революци хIалак е бугаш а бар.

Цхьан группе Бийсархочун хьабаьхкарех цхьаннеца къовсавелар:

— Шо немций шпионаш да! — яхаш цIогIа хьекхар цо: эскара юкъе хьачудахка бокъо яц шун! Аз приказ лургда шо лувца аьнна, нагахьа санна шо хIанзлехьа а дIа ца долхе!

— Из дулургдац хьога, господин эпсар! — аьлар цунга гIалгIай меттала цо къовсам баьккхачо. — Тхо болхлойи салтийи депутатий Советагара. Петроградски Советагара ена делегаци я. цул совгIа, Временни правительства енна бокъонаш а я тхога. Хьажа документашка. — Цо дIакховладир шийн удостоверени.

Бийсархочо Iо а дийша юхадIаделар из.

— Деррига а Iа маяххара да. ХIаьта а эскара доакъошка шоай военни порядок майий. цудухьа уж бокъонаш сога а-ца хьокхаш. полка командирага дIахьокха еза Iа. Цо мукъабелча мара бIухошца къамаьл де бокъо яц шун! — Бийсархочо из къамаьл дир эрсий меттала, цун официальни чулоацам хургболаш. Вокхо из кхета а даь, эрсий меттала жоп делар:

— Господин ротмистр, Iа кхетаде деза правительствени полномочеш цхьаннегара а бокъо еха езаш ца хилар. ХIаьта царна доазув уттадарах мятеж мара ала йиш яц. Нагахьа санна Iайха из кхета ца дойя, хьай командирага хье цунах кхетавайта веза Iа. Бийсархочунгахьа букъ бербабир цо. лоамарошца ше деш хинна къамаьл дIахо а деш.

(Йистедоалар 4-ча оагIо тIа).

БОЛЬШЕВИКИЙ ДЕША НИЗ

Иистедоалар. Долалур 3-ча оагIо тIа.

Бийсархо эгIазвахарах цIийвелар, хIаьта а сатехар цо. Эпсараш хьагул а бай цо аьлар царга, салтий шоай позицешка гIоргболаш команда ле. Бакъда, новкъосташа дIаэцанзар цо аьннар.

— Приказ кхоачашдергдац цар! — аьлар шоллагIча сотне командира.— ТIаккха фу дергда? ВIалла цар лоархIаргдоацача далар мара хIама хургдац цох. Командирага дIаала деза...

Чехкка говра тIа а хайна, штабе вахар Бийсархо.

Цунца къамаьл деш хиннача гIалгIачо аьлар митинг еза. Говра бaьреша чIоагIа хьаллаьцар цо аьннар. Хьаьшашца цхьана поезда дIатIабодабелар уж. Ораторашa, цаI шоллагIчоа тIехьа паровоза лагIаш тIа а буввлаш къамаьлаш дора: цхьабараша шоай къаман меттала, вокхар эрсий меттала. Чоалхане боацача, атта кхетабергболча меттаца дувцар цар, говра баьрешта дайзар шоашта фу ца хоаш хиннар, укх тIеххьарча шерашка Россе хулаш латтар. ХIаьта цар керттера кхетадир: фронтера хьа а баьха шоаш столице хIана боалабаьб. Дуккхабараш эгIазъухар, раьза бацар.

Колос чIоагIа теркал дора массане дийцар, малагIчох тешаргва, малагIчох теша везац, яхаш уйла йора цо. Тийша болх бий хьогI яр... яхаш меквувлар из. Цо айир лиий новкъостий укхо фу оал хьежаш хилар.

Делегацеца, Петрограда революционни полкий матросаштеи салташтеи юкъе вар парте городской комитета викал. Цо цхьан матросага аьлар, дивизегара городе делегаци яйта ала лоамарошка.

...ХIара полкагара, цхьа-ши саг воацаш, шовзткъеи иттех саг вайта, — аьнна цIогIа техар цо говра баьрешка. — БIаргадайча кхетадергда оаш шоай фу де деза: бунтовщикех инаралаша дувцача даьссача хабарашка ладувгIа деза е из гIулакх дIадаккха деза!

— Нийса йоах! — аьнна гIар айийр лоамароша.

Юхаккхаьчача Бийсархочо паровоза дIатIатеттар шоайбарех цаI. Из паровоза лагIа тIа хьатIа а ваьнна, чIоагIа къамаьл де волавелар.

«— Нийса йоах! Нийса йоах!» яхаш гIар-м майой оаш. Оаш сенна гIар ю а фу нийса да а шоашта ца ховшие а! Цар гIулакх да шоайлар хьадувцар, — делегаташта кулг тIахьекхар цо. — ХIаьта вай гIулакх да воай эпсараша веавка яхар а деш, воай гIулакх дар. Нагахьа санна городе порядок яле, кхы а дикагIа да! Сагот ма де оаш тхо доагIаргда шо долча, бакъда, тхо доагIаргда еррига дивизеца, тхоашта приказ маделлинге дIа а гIоргда. ХIаьта хIана къамаьлаш санийта!

Делегацеца хинна гIалгIа жоп дала веннавар дуьна, бакъда горкома болхлочо юхасоцавир из.

— ...Аз аргда цхьа-ши дош. — ХьатIа а ваьнна, лоамарошка а хьежа, гIар саццалца сабар а дай, хIаранена из шийга дув аьнна хетаргдолаш къамаьл дир цо.

— Лоамарой! — ГIалгIай! Шо бераш дац. Дуккхаза а налара духьал лаьтта нах да шо. Шоана ловза деза дизза бакъдар. цIий Iомохкадергдолча гIулакха юкъе шоаш чу а ца кховсийташ. Шуга йоах, большевикаша Петрограде кегараш лелабу. Иа бакъдац! Главнокомандующи волча инарала Корнилова шийгара дагалаьцад из, шо укхаза доаладар духьа. Шун эскара доакъош городе кхоаччашехьа, цига кегар хьовлабергболаш шийна тешаме бола нах бахийтаб цо къайлагIа, халкъах, болхлоех, революционни болча салтех лата цунах бахьан хургдолаш. Из гIерт шуи новкъосталца Временни правительство дIаякха. Iаьдал бе долла, Николай-паччахьа дукъ наха юхакачдолла. Временни правительствага тхьоврехьа ультиматум яхьийтай цо. Оаш массане а кхетадой аз шоашка дувцар?

— Кхетаду! Дувца Iа! — аьнна гIар айийр баьреша.

— Корнилов гIерт ах шу хьалха вай тIера Iоккхессар санна вола пач-

Шун дивизии казакий корпуси итташ ззараш нах ба!

Тха болхлой цIеча гвардеца, матросий солдатски гарнизонаца а ба иштта итташ эзараш нах. Массанега топаш а я! Бакъда шоана а тхона а юкъе кIезига бац бIеха нах. ХIама теха вай дохаде гIерт уж. Дукха хIама эший из дара? Аьла хола юхе цIи ловзае йиш яц. Хол лоталой йол мара йоагаргьяц. Нагахьа санна герз дувладолалой цIий IогIоргда! Шун а тха а. ХIаьта инаралаша цу хана Iаьдал бе долларгда! Цудухьа ях оаха шуга тхо шо долча сендухьа даьхкад: тхо даьхкад шо долча тхоай бакъдар дахьаш, вежарий санна, герз а доацаш. ХIанз шо а дувла тхо долча иштта, тIаккха гучадаргда шоана тхо бакълуш хилар! Гой укх шун дынах болча вежараша а из йоах шуга. ХIаьта кхыча тайпара дувцар тха я шун а юкъара моастагIа ва! Аз духхьала дIаях шуга: тхо кийча да доттагIал леладе. Тхо иштта кийча да моастагIчоа тоха а.

ГIаьннара хьежар цу сагага Коло, цо дувцар кхетадора, ладувгIар цунга.

Халача ханах йиса лер йолча цун кIайча юхьо шийна гаргаозар. ХIаьта цо, кепка хьал а айеш, кIайеннача ирача можа тIа йовлакх хьекхача, Коло, кулгашца нах дIа-юха а тетташ, паровоза дIатIаволавелар. Из тохавалар холора цун юхьа тIа, оратора цунах цатоам баргба аьнна хеталелар новкъосташта. Цар хьа а лаьца, соцавир Коло.

— Iа фу леладу! Сабардел хьай! Бакъдар ма дувций цо!

— Вай хьаьший ма бий уж! ХIама де йиш мичай царна! — йоахар вокхар. ХIаьта из, берригаш шийца дIа а теккхабеш, дIахьалхашка водар.

Горкома болхлочун бос дIабахар. Делегаташ вIашагIкхийтар. Дуккхача наха хьаллаьцар Коло. Юххера а пиа беха, сецар из, тIаккха шийца мамогга хьал а айвенна, вела а къежа, ший низ мелo цIогIа техар:

— Илья! Илья! — аьнна. ТIаккха чIоагIа эгIаз а ваха шоайчарна тIавийрзар из:

— Iовдалаш! Дlахеца са кулгаш!

ХIанза кьонахчал дола къамаьл деш хинна цIимхара эрсе, веха а веха, кепка Iо а йожаш Колойна тIакхийтар. МархIалийлхар уж. Илья Ивановича бIаргех хий даьлар. Нах, цец а баьнна, хьежар царга. ХIаьта уж, вIаши бIара а хьежаш юстара бувлар, баламах кулг а техе юха а мархIалелхар.

— ТIаккха хьо дийна висав-кх!— аьлар юххера а Колос.

— Гой хьона, дийна висав со...— аьлар Илья Ивановича.

— Дукха да дувца дезаш. Цу тIа геттара дукха а да! — аьлар Колос. Паровоза дIатIавигар цо Илья Иванович, из лагIаш тIа хьалтIа а ваьккха, ше цунна юххе увааттар.

— Э! ГIалгIай я! — аьлар цо чIоагIа гIалгIай меттала. Малав хой шоана ер?

— Iа хьаьвича-м ховргда, — аьлар наха юкъера.

—А! Шоана ховргдац! ХIана аьлча сона ховргдац шуга ер ше маварра дIавувна! Цхийтта шу хьалха кайзав сона ер. Вите воша санна везa вар ер. ХIаьта Вити нахах дог лазаш, дика саг вар. Шийтта шу хьалха Буро тIа болхлой паччахьана духьал гIайттача хана Ильяи Витии ьар нарех керттера бараш. ТIаккха уж сийнача СибарегIа бахьийтар, вахар юха ца воагIача. Цудухьа IадвахаB со ер бIаргавайна. Венначара цIавеча санна ва ер! Вовзанзар сона ер, хIана аьлча СибарегIо кIайбаьб укхан корта. — ДоттагIчоа бIарахьежар из. — Гой иштта... — Юха а гIалгIашкахьа дIа а вийрза, къамаьл дIахo дир цо. — Нагахьа санна Ильяс яхе, из вайна дикагIар да. Ер корта цаI болаш ва. Дош цаI да укхан!

— Дуле! Господини! — Эрсий меттала дувца волавелар Коло, хьаьшашка а хьежа. — Цхийтта шу хьалха денз хьаьший да сон Ильяи! Оаш дийцар а укхо дийцар а дика кхеталаьд оаха! Вай фу гIулакх да паччахьа юхаоттаве! Беш латташ тIом ба, даа доаца хIама, доаца лаьтта. Дакхе кхоачаш кIордадаьд ер.— Кьамарга ше вагар дийхар цо... кхы... — ШогIа тохар Колос. — Юха а гIалгIай кьамаьла дIахо... цхьа-м... ХIаьта вай деррига а Кавказе цIагIоргда! — Юха а гIалгIай ме волавелар из.

— Николай паччахьа мала ховргдац... ХIаьта вай гIалгIай... а, сона хетаеч, вай ... вай дан! Вай ... санна ... вай цу гIандах а вохавалыт шуга кхетадергда ... Цудухьа хьа... торгва улицашка ... гIулакх дан! Шо раьза дале вай хурва вагонашка мара, вокх полкашкара боацца ... гIоргда. ТохагIьа вай дийтта фата.

Цу ерригача хана эпсараш генна а пайнна хьежаш бар, къуй бо

аьнна тIахьийха баьхкача говра баьрей группа хьагул а енна, шиш-пиш яхаш яр.

Коло къамаьл дай ваьлча, царех цхьанне цIогIа техар:

— Из-м хьога хетташ хургдацар! — аьнна.

— ХIаьта хьанга хоаттаргда из? — аьнна эгIазвахар Коло.

— Полка, дивизе командирага, эпсарашка!

— Хьо къонаха вахалва сай, вай жа Iул да-м моттац хьона? Лехкачахьа дIа а гIоргдолаш? ДIаяьннай из ха! Шийна лостаялла йоаца цIогI юрта лостае эттача вира тара хургдац вай — вай, фу гIулакх да ерригача Россе порядкаш увттае даха!

Нах цхьатарра белабелар цо из аьлча.

— Аз, се шун салтий комитет хиларах тарра, хетт шуга: акхарнеи — хьаьший болчахьа кулг дIахьекхар цо — Петроградаи духьал тIом бе гIоргда вай е дIагIоргда?

— ЦIагIоргда! ЦIа! аьнна гIалбаха цIогIарч техар говра баьреша.

— Илья, луди! — Коло дIавийрзар делегацегахьа. — Этом народа война нигде ненада! А здес — юха а кулг тIахьекхар цо Петрограда.— три раз ненада! Ми идом домой! А кого хочит помирайт — кругом места минога!

Хьаьший «борщ» юае полке бига беннабар бIухой. Бакъда цар бахка тиганзар, баркал а аьнна, баха кийчбелар уж.

Дикка ха яьккхар цар вIаши зерат деш, дIа ца къоасталуш.

Шабаха боахкача ханна Илья Ивановичи делегацецара гIалгIаи юстара байлар.

— Илья Иванович, — аьлар зIамигача саго,—хьона хьайна ма хой Централни Комитете фу дувца деза. ХIаьта а аз дех хьогара цIу гIулакха низ ца кхобар, бийса йове еза а, — бокъонца дивизецарча наха накъагIолга вIаштIехьдаккхалаш! Дукха хIама да цох тийша. Укхаза хинна ца Iеш, цига а, уж цIабахача. Се укхаза висар аргда Iа Кировга. ХIанз цар айденна дог дижийта йиш яц. Цхьаь бита йиш яц ераш, акхар солдатски организацега низ болла-ца.

Диканз. ТIаккха Iа диц маладьйталахь укхаза эпсарех лоравала везаш хилар. Укх салташта юкъе кхоачара нах ба цар.

— ХIама дергдац! Со а вац гаргара нах боацаш! — велакъежар гIалгIа.

Iадика ювца хьатIавера Коло.

— Со вовзаций хьона? — хаьттар цунга зIамигача саго. Цунна бIара а хьежа, корта лостабир Колос.

Цхьан сага тара-м хет хьо сона... дегаваIап-кх.

— Галашке дагайохал... Шо гота доахкар цига. Итт шу хьалхагIа дар из. Сарахьа со волча доагIар шо керда хIамаш дувцийта.

— Мухтар? — йийкхар Колойга. — Айя гIуракх мо видкъа мававий хьо! Ер доккха ди да! Еррига Россена чакхваьнна, немций пхонах а ца леш, укхаза шуца вIашагIкхетал праз хиннад еа!

Коло чIоагIа гIадвахар Мухтар укхаза вусилга хайча. Дукха маддерий цун дувна.

Делегаци дIаяхар. Илья Ивановича аьлар кхоана вIашагIкхетаргда гай юха а.

Бийсархо ваха вайна дIаваьнавар. Хьалхарча сотнена команда е саг вацар.

Говоашта тIаховша! — аьнна команда елар.

ШоллагIча сотне командира полк дIаоттайир.

— Хой хьона, хьай хьаштдар де гIортарах хьайна топаш тохаргIолга? — аьлар хьатIавенача Колойга.

— Хов, из бахьан долаш... сона топаш тоха саг воацилга,— тIадожжадаь аьлар Колос. — Полкана са дукха ба гаргара нах. ХIаьта цар — шоай ба гаргара нах. ХIаьта гаргара боанараш а сеца кхаь шера цхьана мезий кхоабаш хиннаб. Къуй сотнегара дIанийкхар сона тIехьа ба. Къуех ахаш а согахьа хургба. Хьан тохаргья сона топаш? ХIаьта тха безам хуле оаха-м... моллагIчоа! Цхьабакъла оаха вийнар тхогара

Таджикистана столица Душанбе Советски Iаьдала шерашка кхиллак хиннача моттиге хьажанка я. Сурта тIа: привокзальни майда тIа. Л. Окунева сурт. ТАСС фотохроника.

ТАХАНАРА ХОЗНЕ — СЕЛХАН ХЬИЙГА КЪА

Сийлахь - йоккха чакхдоаллачаь Октябрьски социалистически революце н а карагIдаьннача керттерчарех цаI да СССР-е дахача дерригача къамий культура тоаялар. Цунна тешал ду зIамигача Нохч-ГIалгIайчено а.

Паччахьа хана берригача гIалгIай мехка цхьа школа мара яцар — БурокIалхарча крепосте хинна школа. Цига деша дагIар базархой, кулакий, чиновникий бераш. Письмо деша саг лехаш юртара юрта ухар. Октябрьски революци хилалехьа хьалхарча хана гIалгIай берригача нахах 2—3 процент маIанахи 0,4 процент кхалнахи мара дийша бацар. Вожаш дешанза нах бар.

Иштта баьдеи дега гIоз йоацаши лар Советий Iаьдал далалехьа гIалгIай къахьегамхой вахар.

Сийлахь-боккха Октябрь котбаьлар, гIалгIай халкъа вахар хувцаделар. ГIалгIайче цу хана Горски Республикана юкъейодаш яр. Паччахьалкхе лелае, промышленность, юрта боахам, культура дегIайоалае — лоацца аьлча керда вахар кхоллара дийша нах эшар. Цудухьа нахага дешийтар керттера дош а хинна дIаэттар. Массава а дийша хилар, берашка дешийтар декхар а даь тIадиллар культурни революце лард яр.

1923 шера эггара хьалха хьахилар гIалгIай метта йоазув. Арадала доладелар «Сердало» яха газет. Цу тIа араювлар гIалгIай эггара хьалхарча поэтийи писателийи Беков Тембота, Мальсагов Зовраьйка, кхычар произведенеш.

Нахага дешийтара декхар оттадар. «ХIара дийшача саго дешанза волчоа хьеха» аьнна дар. Юрташка хьахилар дешар ца ховраштa дешар Iомадеш йола ликбезаш. Уж яьхкаяр школаш йолча, изба-читальнеш йолча, наьха цIеношка. Боккха болх бир революци хилалехьа хьехархой семинареш йистеяьха хиннача гIалгIай хьехархоша Б. Зязикова, Т. Бекова, Э. Саутиева, М. Цокиева, М. Джанхотова. Цхьаеакъда уж кхоачамбалла нах бацар. Из гIулакх хьаллаьцар берригача дийшача гIалгIаша, кагирхоша. Дешанза болча гIалгIай кхалнаха хьеха шоаш раьза а хинна юрташка бахар грамотни бола гIалгIай кхалнах: Досхоева, Ф. Мальсагова, З. Плиева, Н. Укурова, Ж. Хантыгова, кхыбараш.

Хала дар болх бе, хьал хала дар. КIезига хIама карагIдоалар юххьанца 1926—1927 шерашка, берригача гIалгIай мехка 35 ликпункт мара яцар, 700 саг деша а вагIаш. 1929 шера 65 ликбез хилар, 2000 совгIа саг деша а вагIаш. Цхьабакъда из а дар кIезига. Лоаман районашка бахийта «ликвидатораш» лаха къаьстта хала дар. Деша тигацар гIалгIай кхалнаха. Дыно а къаман тIехьадисача, баьдеча гIулакхаша а бийхка, сердал ца гойташ лоаттабора уж. Юххьанца ликпункташка ухар ха яха кхалнахи жеройи мехкарий деша ахийтацар.

1924 шера Владикавказе (Орджоникидзе) хилар лоаман къамаш дешанза хилар дIадаккхарах йола хьалхара съезд. Цу съезда юкъе дакъа лоацаш хилар Москвера ена дешанза хилар дIадаккхара йолча Ерригсоюзни общества председатель нов. Курская. Дешар Iомадар паччахьалкхен эггара керттера дола гIулакх а хинна дIаэттар. БIаьхбенна лаьттача граждански тIемо яь човнаш ерза кхелехьа, халача хьале дIалоладелар из гIулакх.

КIезига бар кхыметтел дешара юххьанцара бокъонаш дIахьехa хьевргдола нах а. Цул совгIа, къахьегамхошка ца дешийта гIерташ шоай хур дора моллашеи бIаьхийча нахеи. Классови моастагIаша шоашта могар дора юрташка социалистически культура чу ца кхачийта гIерташ, кхыметтел нах а боабора. Иштта кулакаша йийра активистка йола Плиева Залейха. Культпоходашта юкъе дакъа лоацараш боабергба оаха аьнна кхайкадаьдар. Нийслуш хIама дар ликпункташ йоагаяр, культармейцашта довнаш дар.

Моллашеи кулакашеи йоахар гIалгIай къахьегамхошка къаман гIулакхаш дохадеш да дешийтa, кхылола керда хIамаш хьатIаэцилга. Цу хьакъе цар ара ца доаккхаш цхьаккха хIама дацар. Мехкарашка йоахар, ликпункте деша яха йоI цхьанне а маьре югаргьяц. Цу тайпара, культурни революце фронте дIаболабелар ира классови къовсам.

Цу дерриганеша йоккха новкъарле йора кхийнача наха хьехара. 1930 шера 170 ликпункт яр гIалгIай мехка. Бакъда, ле лаьрхIар кхоачашдаьа кIезига гIирс бар из. Дешанза бола нах деша юкъеозара планах 38 процент мара лацацар цо.

Боккха лоархIам бола этап а хинна дIаэттар кхийнача наха дешар ца хар дIадаккхара парте Къилбаседа Кавказа крайкома инициативах

1931—1932 шерашка яьча культпоходех. Бахача наха юкъе беча массово-политически балха хьалхе лелайора коммунистaшеи комсомольцашеи. Лоацача хана деша ховргдолаш нах Iомабе аьнна дар культпоходаша шоашта хьалхашка оттадаь декхар. Партийнии советскии органаша хаьдда новкъостал дора из гIулакх чакхдаккхара. Культпоходаш яра дика кийчо яьяр. Парткомийи комсомольски ячейкайи секретарий совещанеш йора, къеча наьха группаш вIашагIъеттар, хьехархой конференцеш йора. Культармейцаш кийчбеш дукха курсаш яр. Цу гIулакха юкъеэздар деррига культурни низаш: хьехархой, гIулакхера нах, йоккхагIча классашка деша багIараш, агитбригадаш йора, плакаташ арадоахар, кхыдола гIулакхаш дора.

«Сердало» газето йоккха агитаци лелайора культпоходех лаьца. Цу походашта юкъе дакъа лоацаш хилар еррига гIалгIай интеллигенци, масала, А. Газдиев, С. Плиев, Т. Мальсагова, И. Базоркин, В. Ведзижев, Хь. Осмиев, М. Мальсагов, кхы дуккхабараш а. Къаьстта доккха хIама карагIдаьлар шоллагIча культпохода. Цо дешара юкъеэзар 22000 совгIа саг. ХIаьта дикка хIама карагIдаьннадар дешара кхалнах юкъеозара хьакъехьа а.

ГIалгIайчен дуккха а дуккхагIа болча къахьегамхоша чIоагIа раьза а хинна дIадоаккхар шоаш культурни даькъе тIехьабиса хилар, новкъостал дора культпоходаш толамца чакхъяхара. Юрта бахача наха ахчаш телар дешара пособеши ликпунктaшка доагаде фатагени эца. ХIаьта дуккхача наха шоай цIенош хьателар ликпунктaшта. Кхыметтел боккхий нах а бар дешар Iомаде гIерташ.

Культура хьакъехьа боккха хувцам хилар, юрт эргаьлар.

ГIалгIай къахьегамхой деша Iомабеча кIезига дакъа лацанзар эрсаша. Владикавкази Ростови санна йолча городаша шевски новкъостал дора «ДIадаккха дешар ца ховлга!» яхача Еррогукраински комитето ахча, тетрадаш, къоаламаш, фатаген доагаду лампаш, радиоприемникаш яхкийтар. Каст-каста йоагIар вежарашкха йола бригадаш, цар шоай опыт хьайовзийтар, методикаи дешар вIаштIехьдаккхараи практически новкъостал дора культармейцашта.

Къилбаседа Кавказа края эрсий районашеи Украинои къамашта деча шефски новкъостало чIоагIдора халкъашта юкъера доттагIал, хьахулийтар интернационализма кхетам. Из яр социализма керттерчарех цхьа оагIув.

ХIанз, Октябра 50 шу дузача хана дIадахар дагадехача дика кхетаду лоаман къамий вахаре мел доккхий хувцамаш хиннад.

ХIанз Нохч-ГIалгIайче хьалха латта, экономически низ бола республика я. Хьалха баьде юрташ хиннача Наьсарен-Вокзалехи Аргунахи городаш хиннай.

Республике болх беш шиъ лаккхьара дешара заведени. 25 юкъера специальни дешара заведении училищеи, кхоъ Iилма-тохкама институт, дуккха библиотекаш, культура Дворецаш, шиъ паччахьалкхени дуккха халкъеи театраш да. Деррига бераш деша дагIа. Мехка вузашка дешаш дукха ба вай республикера кагирхой. ХьатIаэттад вай воай республике университет хила еза ди.

Формах къамани чулоацамах социалистически йола нохч-гIалгIай культура чIоагIа дегIайоагIа.

Дерригача советски халкъашца цхьана Нохч-ГIалгIайчен халкъаш а коммунистически йоккха культура кхоллаш доахк.

Т. Т. МАЛЬСАГОВА,
Нохч-ГIалгIай педагогически институтa доцент.

Керда культура ЦIа

Укх деношка Урус-Мартана района Гойты яхача юрта хьаслларгья керда хьалдаьча культура цIен наIараш.

ХIанзарча архитектура хьисапе хьаллаь доккха хоза цIа да из. Зриталашта лаьрхIача зале 350 моттиг я. ХIаьта моллагIча йоккхача коллективо выступленеш е йиш хургйолаш йоккха я цун сцена. Культура ЦIагIа болх беш хургья библиотека, дешара зал, художественни самодеятельноста кружокаш. ДIаоттаьй керда широкоэкранни киноаппаратура.

А. ХОСБОТОВ.

Доазал дехьара

КАПИТАЛА МЕХКАШКАРА КЛАССОВИ КЪОВСАМАШ

Октябро дIайолаьча дуненна революционни эргалонаш яра процессо керда хьалаш кийчдаьд дунен халкъашта юкъерча болхлой классо ший гаргагIарен бухсоцначарен лерхIараш бахьан долаш къовсам лоаттабара. Из белгалдоакх, Сийлахь-йоккхача Октябрьски социалистически революце 50 шу дизара хетадьча КПСС ЦК Тезисашка, из бакъду хIара денна хIана хазац аьнна вайна хозаш йолча событеша. Тайп-тайпара формехьи масштабеи дола доккхий классови къовсамаш совцац цхьанна а капиталистически мехка.

Укх деношка США чекхьяьннай Форда заводашкарча 160 эзар болхлоша 49 дийнахьа лоаттаь—шу автомобильни импере исторе чухь эггара йоккхагIа йола забастовка. Фордаи Американерча кхыча автомобильни магнаташтеи — вIаши барта а болуш леладаьд цар шоай гIулакхаш—мрдадаш къовсам лоаттабарца бола болхлой лоIам кагбе.

Болхлоша теркал дацар Вьетнамерча тIема ссылкаш а Форда компание тIема заказаш кхоачашлеш хилар а. Теркал дацар «сатохаш хила» яхаш правительства даь тIахьехамаш. Болхлошта хов. 20 шера ший капитал 7-зза лакхъяьча Форда компание къахьегамхошта эксплуатаци ярах шийна мел доккхий пайдаш ду. Уж денал долаш хиннаб, цудухьа цар котало а яьккхай.

«1967 шу болхлоша къовсамаш лоаттаду шу хургда яьхар бакъдара дукха ха эшанзар», — яздаьд «Ю. С. Ньюс энд рипорт» яхача журнало. Бакъ да а дар из, хьалхарча ах шера 1.280 эзар болхлочо дакъа а лоацаш 2.600 забастовка хиннай США. ДIахорча бетташка кхы а дукхагIа айелар стачкай талгIи. Статистика Iоматешаш болча обозревателий уйла тIасецар, забастовкай дукхалгех йIаьхъяларгеи диллача укх тIеххьарча 15 шера юкъе из рекордни шу хилара. Забастовка еш бар машиннаькъахой, резинови промышленноста болхлой. Нью-Йорка а мехкарча кхыча йоккхийча городий а хьехархой. Къовсам чIоагIа хилар, йIаьххача хана латтар — укх шерарча дуккхача забастовкай белгалонаш. Шин бетта совгIа лаьттар металлургически промышленноста предприятей гIулакхаш деш болча грузовой автомобилий водителий стачка. Из латтача хана довнаш дийлар полицеи штрейкбрехеращеи. Кхы а дукхагIа йIаьхъелар мехка хьадеш дола цIаста 97 процент кIезигдарга кхоачаваь йола цIаста лоаладеча промышленноста болхлоша лоаттаь дерригача къаман юкъара забастовка.

21—22-ча октябре США столица исторе чухь эггара йоккхагIа йола тIема духьалара забастовка хилар шин дийнахьа Вашингтоне. Дукха эскар тIаззар Вашингтоне. ХIанз судаш е кийчвеш ва лаьца воалла, демонстрацешта юкъе дакъа лоацаш хинна 650 саг. Сихъенна керда репрессивни законаш тIайiцар конгрессо. Цхьабакъда, тIема духьалара болам тIа-тIа боккхагIа хулаш латт. Юкъ-юкъе къахьегамхоша дIадеха экономически кхыдолеи гIулакхаш бахьан долаш лоаттабеча къовсамга бувл из. Вьетнамера тIом соца а бийя, «къелацара тIом» болабе — США—тIа-тIа чIоагIагIа хьаллоацаш да из лозунг.

Укх шера хьалхарча 8 бетта 469 эзар болхлочо дакъа а лоацаш 1386 забастовка хиннай Англе. Докерийи машиннаькъахойи стачкаша дукха ха йоацаш сихха заседани гулъе еза ца кхоачайир кхераяь лейбористски правительство. Машиннаькъахой забастовкаша юкъагIьяьккхар Англера товарнии пассажирскии движени.

ХIанз дизача шера экономике кризис латташи хьабе болх боаца нах бебаши йолча Малхбузен Германе болхлоша духьале ю еррига халонаш къахьегамхошта качъяхийта гIертача монополешта. 30-ча октябре Къилбаседеи Баденеи Къилбаседеи Вюртембергеи машиностроительнии металлообрабатывающии промышленноста эзар совгIча предприяте забастовка йолае лаьрхIад металлистий профсоюзо. Дуккха къахьегамхой гIерт итташ эзараш горнякаш шахташ дIакъовлара духьале еш болча Руре. Укхаза демонстрацеш латт «Болхи маькхи!», «Рурски предпринимателей террора духьала!» яхаш лозунгаш а долаш. ФРГ цу йоккхача промышленни районера хьал доашхаш, «Нейе рейн-цайтунг» яхача газето язду: «Сатем боацаши раьза доацаши да адам Рурски промышленни районе».

Цхьаннена тIехьа шоллагIъяр хулаш забастовкаш латт Итале. Алхха укх тIеххьарча деношка дерригача къаман юкъара стачкай яьй хьу чакхйоахача, кога гIирсий, керамически промышленноста болхлоша 780 эзар саго дакъа а лоацаш. Къахьегама керда соглашенеш яйта гIерт болхлой. Цу бахьанех укх деношка берригача мехка забастовка йир атомни энерге гIулакхашта йолча комитета доалахьарча предприятейи учрежденейи болхлошеи гIулакхерча нахеи. Риме забастовка йир административ алапи хьа ца далара духьале еш болча городской пассажирски транспорта болхлоша. 25-ча откябре 15 ден дерригача къаман юкъара забастовка йолайир больницей медицински персонало. Бахьан—вешта а лоха дола алапи хан-ханнахьа хьателa Iаьдалаша ца тигари къахьегама соглашенеш яра торонех профсоюз яккхара кхерами.

ДIадехаш дола экономически политически гIулакхаш дизза цхьана тардеш, промышленноста массе тайпа доакъошкара къахьегамхой шерра чулоацаш хиларца белгалдоал Японе болхлой майра къовсамаш. Японски къахьегамхой гуйранарча наступленеца а лоархIаш, бIарчача октябрь бетта дуккхача къахьегамхой митингаш, демонстрацеш. Йоккхий забастовкаш хилар Японе дIадехаш дола экономически гIулакхаш хьаллоацаш, Азерча машареи кхерамзлени гадовкхаш. Японски болхлоша хоадамболлаш протест ю мехка даним хIамашта маьхаш тIадетталуш хилара духьала, дIадех къахьегама хьалаш тоаделга. ТIа-тIа чIоагIагIа духьале ю цар Вьетнаме латтача бIехача американски тIеман Японе доал деча тIоэзарашa агрессорашта деча новкъосталa духьала. ДIадахача кIиратIа кхаь ден протеста компани чакхъяьккхар паччахьалкхен машиннаькъий болхлой ерригъяпонски профсоюзо Японе машиннаькъашка гIолла США тIема мухьаш дIа-юха увзара духьала. Японерча американски базашка гIулакхаш деш болча итташ эзараш японски болхлоша дакъа лаьцар забастовкана юкъе 25-ча октябре.

ДЕРРИГДУНЕН МАШАРА СОВЕТА ПРЕЗИДИУМО СОВЕТСКИ СОЮЗА ПРАВИТЕЛЬСТВАГЕИ ХАЛКЪАГЕИ ЯЗЪЯЬ ПОСЛАНИ

Ленинграде гульеннача Дерригдунен Машара Совета президиумо машарах долча Декрета 50 шу дизарца дувзаденна даькъала ювц ший арахьарча политически гIулакхашка цIаккха а юха ца йоалаш цу Дикрета принципаш 50 шера чакхйоахаш хьаена Советски Союза правительствои халкъи.

Машара гIулакха мутIахьа а. гIулакх доацаш бIаргех хий легадеши цIий мехкадеши кIаьдбенна а хиннача наха 50 шу хьалхагIа могадир Декрет дIакхайкадар, из дерригача адамий керда зама дIайолаяр а лоархIаш. Из белгала да а дар дунен халкъашта юкъерча гIулакхий исторе чухь революционни гола тохар. Цо чулаьцай паччахьалкхенаш яхара керттера принципаш.

Оаш хаьхьекхад, машарах дола Декрет хьакхайкадаь халкъ ше кхычарех тийша хIама доацаш хулга лорадеи цхьа саг гIотташ мо мара ца хеташ гIаьрахошта духьала гIаттеи кийча хилар.

ТIемах юхедисараш дIадаха а тайп-тайпара общественни строяь йолча мехкашта юкъе культурни, экономически, торгови гIулакхаш оттаде а йиш хилар историча хьалхашка хьахьокхарца халкъашта новкъостал даьд оаш машар бахьан долаш цар йIаьххача хана лоаттабьча къовсаме. Машара пакташ еча дакъа лацарца, агресси мишта кхетае еза хьахайтарца, нагахьа санна из чакхъяьккха хинаяларе шоллагIа дунен тIом хулийтаргбоацаш хинна герз дIадаккхара программа хьалхашка оттаярца оаш хьахьекхад машара гIулакха шоаш боарам боацаш чIоагIа мутIахьа хилар.

Дерригача халкъашца цхьана фашистски гIаьрахошта духьала оаш лоаттабьча къовсамо машара аьттув болча оагIорахьа хийцай дунен низий соотношени.

Оаш шоай мехка вахара юкъера дIаяьккхай тIема пропаганда, социальн атомни герз деш дола тохкамаш, герз дIадаккхара реальни плаш инициатораш шо да.

Массане а юкъарча машара хIара кхерам тIа массаза босс чIоагIеи ца хувцалуши духьал а дувлаш, оаш хьахьекхад цIаккха а юхадаргдоацаш шоаш Декрета мутIахьа хилар.

Тахан цунна тешал де йиш йолаш я Вьетнам; цунна тешал де йиш йолаш я европейски кхерамзле Iалашъяра программо вIаши духьала йола тIема блокаш а яь Европа ца екъийта низ кхоачаш дола цхьана леладу тешаме гIулакхаш оттадара торо луш йола, машар бахьан долаш къовсам лоаттабу организацеш.

Тахан Советски Союза халкъагеи правительствагеи дIакхайкаде йиш йолаш да тхо, цар чIоагIеи кхетамеи машара политика лелаярах, ерригача континенташкарча машара низаша массане а цхьатарра, дег тIара баркал оалаш хилар. Машара низаш теш. цар цхьана лоаттабу къовсам Вьетнамерча ВIашагIкхийттача Штатий агрессел торгхиларах, израильски агрессех хьахиннараш дIадоахилга Iалашдергхиларах, Гаргарча Малхбоалене чIоагIа машар юхаоттабарга кхоачадергхиларах, халкъий суверенитетан лоIамани духьала мел леладу гIулакхаш хоададергхиларх. хIаьта иштта Европе кхерамзле Iалашъергхиларах а.

Машара низашта хов. цу къовсаме Советски Союз шоай новкъост хургйолга.

Редактор М. К. ЛЬЯНОВ.

ЛадувгIа, хьажа

РАДИО

31 октябрь, 1967 шу шинара

6.30 — Нохч-ГIалгIайчен лаьтталеладерхо (эрсий меттала). 6.45 — Ашараш. 6.50 — Хоамаш. 7.10 — «Грозненский рабочийн» «Комсомольское племян» газетий обзор. 8.15 — «Сердало» газета обзор. 8.25—«Тхона дукха еза Даьхе» яхача илле концерт. 9.45 — Турпала 50 шу. 16.00 — Передачай программа. 16.05 — Къона тIехье (гIалгIай меттала). 16.30 — ТIехьенийн эстафета. 16.45 — Керда хоамаш (гIалгIай меттала). [illegible] Вай замах Нохч-ГIалгIай иллеш. 17.20 — Советски Iаьдала 50 шу дизара хетаь передача (гIалгIай меттала). 18.00 — Керда хоамаш (нохчий меттала). 18.10 — Керда хоамаш (эрсий меттала). 18.20 — Турпала 50 шу яха радиокомпозици.

ТЕЛЕВИДЕНИ

31 октябрь, 1967 шу, шинара

17.30 — Ах бIаь шера лаьрваш 1926-гIа шу; 18.15 — Телевизионни кердадараш (нохчий меттала). 18.30 — Сенца накъадоагIа тхо цIейна. Беседеи репортажи [illegible]

1 ноябрь, 1967 шу, кхаьра

6.30 — Нохч-ГIалгIайчен лаьтталеладерхо [illegible]

1-гIа ноябрь, кхаьра

[illegible]

РЕДАКЦЕ АДРЕС: г. Грозный Ленина улица, 11 (3-гIа этаж). Телефонаш: редактора — 3-44-96; редактора зам. 3-39-11; бехкенхоша секретара—3-34-38; партийни вахарен, культуран промышленностан отделий—3-42-30; юрта боахаман письмой отделий—3-42-28.

АДРЕС РЕДАКЦИИ: г. Грозный, ул. Ленина, 11 (3-й этаж). Телефоны: редактора — 3-44-96; редактора — 3-39-11; ответственного секретаря — 3-34-38; отделов партийной жизни, культуры, промышленности — 3-42-30; отделов сельского хозяйства и писем — 3-42-28.

«Грозненский рабочий» издательства типографи. Революце проспект 7/64.

Типография изд-ва «Грозненский рабочий», проспект Революции 7/64.

СФ05360. Заказ 5899.